

BİLİM VE ÖNYARGILAR: PREHİSTORİK İNSANA BAKIŞLAR

Éric Luc JEAN*

Atf/©: Jean, Éric (2018). “Bilim ve Önyargılar: Prehistorik İnsana Bakışlar”, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, ANARSAN Sempozyumu Özel Sayısı, Ekim 2018, Cilt 11 Sayı 2, ss. 1019-1049

Özet: Önyargı etimolojik olarak, bir kişi ya da bir şey hakkında yeterli bilgiye sahip olmadan bir değer yargısı geliştirmek ya da taşımak anlamına gelir. Prehistorya terimi doğrudan doğruya kendisi bir önyargıdan kaynaklanır; tarihin yazıyla başladığını ifade eden ve prehistorik araştırmaların başlangıçta nasıl, öncelikle bir Avrupa, daha sonrasında Batı meselesi olduğunu gösteren bir önyargı. Dolayısıyla prehistorik insan hakkındaki peşin hükümler, Avrupa’da bilimlerin gelişiminden ve Avrupalı toplumların tarihinden ayrı düşünülemez. İrkçi, çizgisel ve ilerlemeci insanlık tarihi kavrayışı 19. yüzyılda, Avrupalının, ardından Batılının, sömürgeleştirdiği ve bazen de medenileştirmeyi arzuladığı yaban ya da yerli karşısındaki üstünlük duygusunu yansıtıyordu. Yaban olarak nitelendirilmiş olan insanlar, insan-dışı veya gayri medeni olarak algılanmışlardı. Bu algı kimilerinde 19. yüzyıl ortalarına kadar, kimilerindeyse 20. yüzyıl ortalarına kadar süregelmiş ve prehistorik insan algısının temelinde yattığı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, başlıca stereotipler prehistorik insanı bir mağara adamı, bir tür “maymun-insan” olarak özetler. Diğer bir stereotip, prehistorik insan temsillerine cinsiyetçi bir nitelik kazandıran, erkeklere ve kadınlara atfedilen toplumsal rollerdir. Cinsiyetlerin hiyerarşiye göre sınıflandırılmasına, “ırk”ların aynı şekilde sınıflandırılması da eklenir, bu da özellikle Neandertal insanla ilgiliydi ve hâlâ da ilgilidir. 19. yüzyılda, prehistorik insanın ya da daha doğrusu onun hakkında edinilmiş olan fikrin çizimi, oyması, resmi, heykeli yapıldı ve hikayesi anlatıldı, fakat karikatürize bir şekilde. O zaman ki hâkim bilimsel düşünceye paralel olarak gerçekleştirilen söz konusu plastik ve edebi temsiller, prehistorik insanı insanlığın doğrusal gelişimci vizyonu içine yerleştiriyordu. Prehistorik, öncelikle de Paleolitik insana dair başlıca

Makale Geliş Tarihi:21.09.2018 / Makale Kabul Tarihi: 15.10.2018

Bu makale Turnitin programında kontrol edildi. This article was checked by Turnitin.

Bu makale ANARSAN sempozyumunda sunulmuş aynı başlıklı bildirinin tam metnidir.

* Dr. Öğr. Üyesi Éric JEAN, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, ericjean1@yahoo.com

önyargıların gözden geçirdikten sonra ve prehistoryacıların bugünkü bakışlarına dikkat çekmeden önce, bu önyargıların inşasını ve yapışökümünü tarihsel olarak inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Prehistorya, Antropoloji, Paleolitik, Neolitik, Neandertal, Önyargı, Algı, Stereotip, Kliş, Mit, Yaban, İlkel, Öteki, "İrk", Çizgisel ve İlerlemeci Tarihi, Plastik Rekonstitüşyonu.

Science Et Prejuges: Regards Sur L'homme Préhistorique

Citation/©: Jean, Éric (2018). *Science et Préjugés: Regards sur l'Homme Préhistorique*, *Journal de l'Institut des Sciences Sociales de l'Université Hitit*, Année 11, Numéro 2, Octobre 2018, pp. 1019-1049

Résumé: *Étymologiquement, le préjugé consiste à évaluer ou porter un jugement de valeur sans connaissance suffisante sur quelqu'un ou quelque chose. En ce sens, le terme Préhistoire provient lui-même d'un préjugé, celui qui affirme que l'histoire commence avec l'écriture, et qui montre combien la recherche préhistorique était au départ une affaire européenne, puis occidentale. Les idées préconçues sur l'Homme préhistorique sont donc indissociables du développement des sciences en Europe et de l'histoire des sociétés européennes. La conception raciste, linéaire et progressive de l'histoire de l'humanité reflétait au XIXe siècle le sentiment de supériorité de l'Européen, puis de l'Occidental, vis-à-vis du Sauvage ou Indigène qu'il avait colonisé et cherchait parfois à civiliser. Qualifié de Sauvage, ce dernier était perçu comme non-humain ou non-civilisé. Cette perception perdura jusqu'au milieu du XIXe siècle chez certains, jusqu'au milieu du XXe siècle chez d'autres, et s'avéra être à l'origine de la perception de l'Homme préhistorique. Les principaux stéréotypes résumant le Préhistorique à un Homme des cavernes, à une sorte d'« Homme-singe ». Autre stéréotype, celui des rôles sociaux attribués aux hommes et aux femmes, qui donnent un caractère sexiste aux représentations du Préhistorique. À la hiérarchisation des sexes, s'ajoute celle des « races », qui toucha notamment, et touche encore l'Homme de Néandertal. Au XIXe siècle, l'homme préhistorique ou astius précisément l'idée que l'on s'en faisait fut dessinée, gravée, peinte, sculptée et racontée, mais de manière caricaturale. Ces représentations plastiques et littéraires intégraient le Préhistorique dans une vision évolutive linéaire de l'humanité, ne faisant que suivre la pensée scientifique alors dominante. Après avoir passé en revue les principaux préjugés sur l'Homme préhistorique, avant tout paléolithique, nous nous attacherons à en expliquer historiquement la*

construction et la déconstruction, avant de faire le point sur le regard actuel des préhistoriens.

Mots clés: *Préhistoire, Anthropologie, Paléolithique, Néolithique, Néandertal, Préjugé, Perception, Stéréotype, Cliché, Mythe, Sauvage, Primitif, Autre, "Race", Histoire linéaire et progressive, Reconstitution plastique.*

I. GİRİŞ

Sivil toplum kuruluşu *Global Footprint Network*'ün hesaplarına göre, dünyanın doğal kaynaklarının "limit aşımı günü, 1970'te 29 Aralık'tan 2018'de 1 Ağustos'a geldi".¹ Demek ki geçtiğimiz 1 Ağustos'tan itibaren ve yılın sonuna kadar insanlık "borçla" yaşıyor² (Durand 2018; Rédaction S&V 2018). Öyle görünüyor ki, her türden kuşkucuya rağmen, insanın çevre üzerindeki etkisi, doğal felaketlerin sayısının ve yoğunluğunun artmasına katkıda bulunuyor. Su baskını, toprak kayması, vs. görüntülerinin yanında, plastiğe gömülmüş ölü hayvan görüntüleri de aynı şekilde, bindiği dalı kesen insanoğlunun tüketim çılgınlığı karşısındaki alarm çığlıkları. Ancak insanın doğa üzerindeki etkisi yeni bir fenomen değil. İnsan, Neolitik dönemde de bütün gücüyle ormanları yok ediyordu ve Martin Godon'un *Chroniques préhistoriques*'lerinden birinde anlattığı gibi, ormansızlaşma, Holosen döneminin başında, Kuzey Afrika'nın ve Anadolu da dahil olmak üzere Yakındoğu'nun uçsuz bucaksız topraklarında yeni ortaya çıkan bitki örtüsünü kelimenin tam anlamıyla dümdüz eden keçi, ardından da koyun kullanımıyla hızlandı (Godon 2014). Böylece, Neolitik insanın tutumu ve teknik tercihlerinin de insanın ve gezegenin geleceği üzerinde bir etkisi olduğu görülür. Bugünün farkı, ekolojik işaretlerin ölçülebilir ve uzun vadeli olarak öngörülebilir olmasıdır. Neolitik insanın çevreye etkisi nadiren hesaba katılsa da, insanlık tarihindeki rolü, 1920'li ve 1930'lu yıllardan itibaren, Gordon Childe'in, avcı-toplayıcı göçebe toplumlardan yerleşik çiftçi toplumlara geçilmesini bir "devrim"e benzetmesiyle birlikte, büyük oranda vurgulanmıştır.³ Buna karşılık, insanlık tarihinin %99'unu temsil eden Paleolitik çağlara doğru gittiğimizde, prehistorik insana bakışın çoğunlukla

¹ Durand 2018. *Global Footprint Network*: <https://www.footprintnetwork.org>.

² Bu, insanlığın, yeryüzünün ürettiğinden daha fazla doğal kaynağı tükettiği ve yeryüzünün emebileceğinden daha fazla sera gazı salınımı yarattığı anlamına geliyor (Rédaction S&V 01.08.2018).

³ Bkz. Childe'in şu eserleri: *The Dawn of European Civilisation* (1925) ve *Man Makes Himself* (1936). "Neolitik devrim", hayat tarzında radikal bir değişiklik yarattığından çoğunlukla üç "devrim" arasında en önemlisi kabul edilir; "kentsel devrim" ve "sanayi devrimi" birçokları için bu birincisinin mantıksal uzantılarıdır (https://www.scienceshumaines.com/la-revolution-neolithique_fr_27231.html, erişim tarihi: 09.09.2018).

küçük düşürücü ve daha ziyade önyargılarla damgalı olduğunu görürüz. Üretici Neolitik insanın karşısına, doğanın zorluklarına boyun eğen, zamanın geçişine katlanan yırtıcı Paleolitik insan çıkarılır. Sanki pasif Paleolitik insan doğadan almak dışında bir şey yapmıyordu, aktif Neolitik insan ise doğayı yeniliyordu. İşte bir önyargı!

Önyargı etimolojik olarak, bir kişi ya da bir şey hakkında yeterli bilgiye sahip olmadan bir değer yargısı geliştirmek ya da taşımak anlamına gelir. Bu görüş *a priori* olarak bilinmeyenden duyulan korkuyu yansıtır ve bunu ortaya çıkaran ortam tarafından beslenir. Bu anlamda prehistorya terimi doğrudan doğruya kendisi bir önyargıdan kaynaklanır; tarihin yazıyla başladığını ifade eden ve prehistorik araştırmaların başlangıçta nasıl, öncelikle bir Avrupa, daha sonrasında Batı meselesi olduğunu gösteren bir önyargı. Dolayısıyla prehistorik insan hakkındaki peşin hükümler, Avrupa'da bilimlerin gelişiminden ve Avrupalı toplumların tarihinden ayrı düşünülemez.

Prehistorik, öncelikle de Paleolitik insana dair başlıca önyargıları gözden geçirdikten sonra ve prehistoryacıların bugünkü bakışlarına dikkat çekmeden önce, bu önyargıların inşasını ve yapısökümünü tarihsel olarak inceleyeceğiz.

A. Prehistorik İnsan Hakkındaki Önyargılar

Önyargılar, prehistorik insanın ve onun taş araç gereçleri, ateş, tarım, hatta seramik gibi büyük icatlarının basitleştirici bir bakışla değerlendirilmesine dayanır. Bu değersizleştirici olgu yüzünden prehistoryanın büyük keşifleri, Levi-Strauss'un da hatırlattığı gibi, çoğu zaman tesadüf eseri olarak görüldü:

“Etnoloji kitaplarında -üstelik en düzeysizlerinde de değil- insanın ateşi rastlantısal bir yıldırım ya da bir çalılık yangını sonucu öğrendiğini; böylesi durumlarda kazayla kızarmış bir av hayvanını bulmasıyla yiyeceklerini pişirmeye başladığını; çömlekçiliği buluşunun ocak yakınında unutulmuş bir kil topağı sonucu olduğunu okuruz” (Levi-Strauss 1997, 23).

Bu basitleştirici bakış değer yargıları doğurdu: “emeğin yorgunlukları ve üstün yeteneğin esinleri çağdaş insana saklanmış” (Levi-Strauss 1997, 23-24) iken, prehistorik insan *aşağı, ilkel* ya da *yabanıl* olarak görülüyordu.⁴

⁴ Fransızca'da “primitif” (ilkel) ve “sauvage” (yaban, yabani, yabanıl, vahşi) sözcükleri hem sıfat hem de isim olarak kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun Büyük Türkçe Sözlüğü'ne göre ilkel, yaban, yabani, yabanıl ve vahşi sözcükleri sadece sıfat olarak kullanılmasına rağmen, bu makalede belirtilen *İrk ve Tarih* adlı Levi-Strauss'un kitabının çevirisinde “ilkel(ler)” ve “yaban(lar)”

19. yüzyılda, Avrupalı bilim insanlarının çoğunluğu tarafından varlığı bir kez kabul edildikten sonra ve yeni keşiflerle bunların getirdiği bilimsel tartışmalara uygun olarak, prehistorik insanın ya da daha doğrusu onun hakkında edinilmiş olan fikrin çizimi, oyması, resmi, heykeli yapıldı ve hikayesi anlatıldı, fakat karikatürize bir şekilde. Bununla birlikte prehistorik insanın bilimsel olmayan iletişim ortamlarına girişi gecikmeli ve kademeli olmuştur ve prehistorik insan imgesi 20. yüzyılın başlarından evvel Avrupa dışına çıkmamıştır (Patou-Mathis 2011, 195). Bu “öncül insan”ın, bu prehistorik insanın portreleri önceleri, yazarlarının savlarını güçlendirmek üzere bazı bilimsel yayınlara, ayrıca “aydınlanmış” bir kitle nezdindeki bazı popüler eserlere eşlik etti.⁵ 19. yüzyılın akışı içinde ortaya çıkan ucuz dergiler, başarılarını büyük oranda çok sayıdaki illüstrasyonlarına borçluydular. Prehistorik insan ve imgesi 19. yüzyılda, başka şeyler yanında, bu dergiler aracılığıyla da popüler hale geldi, oysa sanatçılarla yazarlar özellikle 19. yüzyılın sonundan itibaren konuyu sahiplendiler.⁶ Ardından, bir kere ders kitaplarına girdikten sonra, prehistorik insan imgesi kolektif hayal gücüne kalıcı olarak yerleşti, öyle ki bazı stereotipler, bu içinde bulunduğumuz 21. yüzyılın başında dahi halk kitleleri nezdinde hâlâ devam etmektedir.

Başlıca stereotipler prehistorik insanı bir mağara adamı olarak özetler, “mağara adamı”, barbar, sert, maymunsu fiziksel özellikleri olan ve düşman bir doğa içinde yaşayan bir tür “maymun-insan”; sözün kısası tüylü, sırtı kambur, “hayvansı” bir yaratık.

Henri Du Cleuziou, [İnsanın Yaratılışı ve İnsanlığın İlk Çağları]⁷ (1887) adlı eserinde yer alan bir gravürün altyazısında prehistorik insanı şöyle tanımlar: “Mağaralarda İkamet Ederler”. Prehistorik insanın barbar karakteri mesela, ressam Emile Bayard’ın, Louis Figuier’nin [İlkel İnsan]⁸ (1870) adlı eserinde yayınlanan [Solutré Kayası Üzerinde At Kovalama]⁹ illüstrasyonunda da görülür; insanın dostu olan atın öldürülmesi iğrenç, medeniyetsiz bir eylem

sözcüklerinin kullanılmasından dolayı (Levi-Strauss 1997, 10, 11, 13), söz konusu iki kelime tekil ya da çoğul isim olarak da kullanılacaktır.

⁵ Mesela bkz. 1870’te Louis Figuier tarafından yayınlanmış ve “gençler için hazırlanmış” *L’Homme primitif: tableau de la nature* [İlkel İnsan: Doğanın Tablosu] (Carlos 2015, 113), Emile Bayard’ın *İlkel insanın hayatından 30 sahne* illüstrasyonları ve Delahaye’in *İlk çağların mutad objelerini temsil eden 232 figür* desenleriyle; ayrıca bkz. Victor Meunier’nin, 1875’te yayınlanan *Les Ancêtres d’Adam, histoire de l’homme fossile* [Adem’in Ataları, Fossil İnsanın Tarihi] adlı eseri.

⁶ Patou-Mathis 2011, 231. Resim, heykel gibi birçok eserin görselleri için bkz. Patou-Mathis 2018.

⁷ *La création de l’homme et les premiers âges de l’humanité*.

⁸ *L’Homme primitif*.

⁹ *La poursuite des chevaux sur le bloc de Solutré*.

kabul edilmektedir.¹⁰ Diğer yandan, etrafı tehlikelerle dolu olan prehistorik insan, hayatta kalabilmek için şedit olmak zorundaydı.¹¹ Bayard'ın [İlkel İnsan] (1870) içindeki [Büyük Ayı ve Mamut Çağında İnsan]¹² başlıklı 16. figüründe; [İnsanın Yaratılışı]'nın¹³ (1887) içindeki Cleuziou'nun [Mağara Ayısını Yenen İnsan]¹⁴ illüstrasyonunda, Emmanuel Frémiet'nin, [Taş Devrinde Ayısıyla Mücadele Eden İnsan] (1889)¹⁵ heykelinde, Paul Jamin'in, [Mamuttan Kaçış]¹⁶ (1885), Albert Anker'in [Gölcül Adam]¹⁷ (1886) ve Fernand Cormon'un [Yengeç Yiyenler]¹⁸ (1897) tablolarında resmedildiği gibi yabancı hayvanlarla dövüşüyordu. Aynı zamanda, Léon-Maxime Faivre'in 1884'te resmettiği gibi acımasız *İstilacı*¹⁹ ile de dövüşüyordu, yine onun gösterdiği gibi, onun kazanması, silahları, teknik üstünlüğü sayesindeydi (Carlos 2015, 112). Dehşet ilham eden prehistorik insan, 20. yüzyılın ikinci yarısında, sinemada olduğu gibi [Neanderthal İnsan]²⁰, 1953) edebiyatta da - mesela Robert Ardrey'nin [Kabil'in Çocukları]'nı²¹ (1961)- yeniden ortaya çıktı (Patou-Mathis 2011, 236-237).

Prehistorik insan maymun görünümünde tasvir edilmediğinde, hayvanlar âlemiyle yakınlığı, Bayard'ın [Ren Geyiği Çağında Bir Aile] 'sinde resmedildiği gibi,²² hayvan derisinden yapılmış kıyafetleriyle vurgulanıyordu; burada, prehistorik insanın kılığı Kuzey halklarının kıyafetlerinden esinlenmişti,²³ etnografi bu yolla bazı arkeolojik boşlukları örtbas ediyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısıyla 20. yüzyılın ilk yarısında, insan fosili uzmanları dahi prehistorik insanı “maymunsu”, “haşin”, “hayvansı”, “ahmak” olarak

¹⁰ Carlos 2015, 112. Louis Figuier'nin *L'Homme primitif* (1870) kitabının analizi için bkz. Blanckaert 1993.

¹¹ Paul Nicole tarafından kaleme alınan *L'Homme* [İnsan] (1887) ve Émile Mas'ın illüstrasyonlarını içeren *L'Homme il y a deux cent mille ans* [İki yüz bin yıl önce insan] (1885) başlıklı kitaplarında Neandertallerin şiddet ve ağır suç ilişkisi için bkz. Hurel 2018, 154-157. *Şiddet ve Savaş Prehistoryası* detaylı bir analiz için bkz. Patou-Mathis 2013.

¹² “L'homme à l'époque du grand ours et du mammoth”.

¹³ *La création de l'homme*.

¹⁴ “L'homme vainqueur de l'ours des cavernes”.

¹⁵ *Homme à l'Âge de pierre aux prises avec son ours*. 1889 Dünya Fuarı'nda, antropoloji bölümünde sergilenen bronz heykel (Patou-Mathis 2011, 233 ve not 4).

¹⁶ *La fuite devant le mammoth*.

¹⁷ *Homme lacustre*.

¹⁸ *Mangeurs de crabes*.

¹⁹ *L'Envahisseur*.

²⁰ *The Neanderthal Man*.

²¹ *Cain's children*.

²² “Une famille de l'âge du renne”. Bu illüstrasyon aynı zamanda, Louis Figuier'nin *L'homme primitif*'in 3. baskısında (1873) 61 numaralı görsel olarak da yayınlanmıştır.

²³ Prehistorik insanla Kuzey halkları arasında kolayca kurulan yakınlık, o dönemde rağbet gören “Mongoloid” teorisinden ileri geliyordu (Carlos 2015, 113). Bu teoriye göre, “ilkel Mongoloid ırkı”nı “Ari ırk”tan ayırt etmek gerekiyordu; çağdaş Kuzey halkları ve eski zamanların Cro-Magnonu gibi birinci ırkın temsilcilerinin kafatası brakisefal, ikincilerin kafatası ise dolikosefaldi (Patou-Mathis 2011, 120-121).

nitelendiriyorlardı; bazı bilimsel adlandırmalar bu olumsuz imajı gayet açıkça gösteriyordu, en başta da etimolojik olarak “güney maymunu”, “austral maymun” anlamına gelen *Australopithecus*. Maymun-insan çok sayıda illüstrasyonda karşımıza çıkar; Pierre Boitard’ın *Le Magasin Universel* Cilt V’te (Nisan 1838) yayınlanan “Fosil İnsan”ındakiler gibi, neredeyse bunun tıpkısı bir fosil insan da [Tufanöncesi Araştırmalar, İnsanlardan önce Paris. Fosil Adam, vs.]²⁴ (1861) içinde temsil edilmiştir. [Zenci Kadını Kaçıran Goril]²⁵ (1859) ve [Kadını Kaçıran Goril]²⁶ (1887) adlı eserler gibi, Frémiet birçok kez gorile benzeyen “antropomorfik maymun” heykeli yapmıştı. Özellikle Neandertal insan, çoğunlukla bilim insanlarının yönetiminde gerçekleştirilen rekonstitüsyonlara²⁷ konu oldu. Bu heykeller fosil insanın maymunu özelliğini öne çıkarıyordu. Charles Bousquet’nin prehistoryacı Henri-Martin’in yardımıyla yaptığı Neandertal kadın *Madame Quina* (1913), Joanny Durand’ın antropolog Marcellin Boule yönetiminde yaptığı *Homo néandertalensis* (1921) ve Maurice Faure ile Yvonne Parvillée’ye ait Musteryen insan *Homo mousteriensis* (1923) böyledir. Prehistorik insanın maymunu figürü, bu ilk temsillerden çok uzun süre sonra dahi karşımıza çıkar. Bunların içinde Zdenek Burian tarafından yapılmış olan illüstrasyonlar göze çarpmaktadır.²⁸

Diğer bir stereotip, prehistorik insan temsillerine cinsiyetçi bir nitelik kazandıran, erkeklere ve kadınlara atfedilen toplumsal rollerdir. Erkek avlarken kadın toplar, erkek silahlarıyla savaşırken kadın anne ve eştir, erkek resim yaparken kadın mest olur; sözün kısası, aktif erkeğin karşısında kadın pasif kalır, çoğu zaman itaat altına alınmıştır, bazen de seks kölesidir.²⁹ Avcı, balıkçı ya da savaşçı faaliyetleri içindeki erkek bu haliyle Bayard tarafından ([Ren Geyiği Devrinde İnsan],³⁰ [Ren Geyiği Devrinde Av],³¹ [Cıvalı Taş Devrinde Balıkçılar]),³² ressam Emmanuel Benner ([Pusu],³³

²⁴ *Études antédiluviennes, Paris avant les hommes. L’homme fossile, etc.*

²⁵ *Le Gorille enlevant une Nègresse.*

²⁶ *Le Gorille enlevant une Femme* da yine 1889 Dünya Fuarı’nın antropoloji bölümünde sergilenmişti (Patou-Mathis 2011, 233 ve not 4).

²⁷ “Rekonstitüsyon” kelimesinin kavram veya terim olarak Türkçe’de bir karşılığı bulunamadığından bu şekilde kullanılmıştır.

²⁸ Örneğin Josef Augusta’nın *Les hommes préhistoriques* [Prehistorik İnsanlar] (1962) ve Wolf Josef’in *Encyclopédie des hommes de la préhistoire* [Prehistorya İnsanları Ansiklopedisi] (1977) adlı kitaplarda.

²⁹ Carlos 2015, 113; Patou-Mathis 2011, 232-239.

³⁰ “L’homme à l’époque du renne”; Figuiet 1870, 39 numaralı görsel.

³¹ “La chasse à l’époque du renne”; Figuiet 1870, 54 numaralı görsel.

³² “Pêcheurs à l’époque de la pierre polie”; Figuiet 1870, 80 numaralı görsel.

³³ *L’Affût.*

1879, [Prehistorik İnsan Ayı Avında],³⁴ 1892), Fernand Cormon ([Taş Devri, Ayı Avından Dönüş],³⁵ 1882, [Av],³⁶ 1897), ve Angèle Delassale ([Avdan Dönüş],³⁷ 1898) tarafından temsil edilmiştir. Bayard aynı zamanda mucit insanı ([Ateşin Fethi],³⁸ [İlk Çömlekçi],³⁹ [İnsan Endüstrisinin İlk Atölyesi ya da Pressigny'deki Çakmaktaşı Üretim ve Cila Atölyesi],⁴⁰ [İlk Denizci]⁴¹) ve sanatkar ve zanaatkar insanı da resmetmiştir, örneğin: [Raphael ve Michelangelo'nun Öncülleri ya da Ren Geyiği Devrinde Resim ve Heykel Sanatının Doğuşu].⁴² Altamira'daki (1879), Font de Gaume'daki ve Combarelles'deki (1901) kaya resimleri keşfedildikten sonra Paul Jamin sanatkar insan resmini yaptı ([Ren Geyiği Devrinde Dekorator Ressam],⁴³ 1903); Louis Mascré ([Cro-Magnon Irkından Magdalenyen Sanatçı],⁴⁴ 1909-1914) ile Paul Richer ([İlk Sanatçı],⁴⁵ 1890) de sanatkar insanın heykelini yaptılar. Yine Bayard'da, kadının payına düşen rol de görülür ([Taş Devrinde Ekmek Yapma Sanatı]),⁴⁶ ki bu rol [Neolitik Çağda Mooseedorf Yakınlarında Moosee Gölcül Yerleşimi]⁴⁷ (1891) adlı tabloda Otto Emanuel Bay tarafından da resmedilmiştir; Albert Anker'in [Gölcül Kadın]⁴⁸ (1873), Angèle Delassale'in [Avdan Dönüş]⁴⁹ (1898), Paul Jamin'in [Taş Devri, Kadın Kaçırma]⁵⁰ (1888) ve [Kadın Kaçırma]⁵¹ (1900) tablolarında bu rol itaatkarlık şeklini alır.⁵²

Cinsiyetlerin hiyerarşiye göre sınıflandırılmasına, "ırk"ların aynı şekilde sınıflandırılması da eklenir, bu da özellikle Neandertal insanla ilgiliydi ve

³⁴ *L'homme préhistorique chasse l'ours.*

³⁵ *L'Âge de pierre, retour d'une chasse à l'ours.*

³⁶ *La chasse.*

³⁷ *Le retour de chasse.*

³⁸ "La conquête du feu"; Figuiet 1870, 7 numaralı görsel.

³⁹ "Le premier potier"; Figuiet 1870, 17 numaralı görsel.

⁴⁰ "Le premier atelier de l'industrie humaine, ou l'atelier de fabrication et de polissage des silex à Pressigny"; Figuiet 1870, 107 numaralı görsel.

⁴¹ "Le premier navigateur"; Figuiet 1870, 126 numaralı görsel.

⁴² "Les précurseurs de Raphaël et de Michel-Ange, ou la naissance des arts du dessin et de la sculpture à l'époque du renne; Figuiet 1870, 67 numaralı görsel.

⁴³ *Peintre décorateur à l'âge du renne.*

⁴⁴ *L'Artiste magdalénien de la race de Cro-Magnon.*

⁴⁵ *Premier Artiste.*

⁴⁶ "L'art de faire le pain à l'âge de la Pierre"; Figuiet 1870, 125 numaralı görsel.

⁴⁷ *Station lacustre de Moosee près de Mooseedorf, époque néolithique.*

⁴⁸ *Femme lacustre.*

⁴⁹ *Le Retour de la chasse.*

⁵⁰ *Le Rapt, Âge de Pierre.*

⁵¹ *Rapt à l'Âge.*

⁵² Prehistorik ve yabanıl kadın imgesi hakkında bkz. Patou-Mathis 2011, 291-294. Ayrıca bkz. Françoise L'Héritier'nin kadının aşağılanmasına dair son derece ilginç çalışması: *Hommes, femmes : la construction de la différence* [Erkekler, kadınlar: farkın inşası] (2010).

hâlâ da ilgilidir. 1856'da Neandertal'de (Almanya)⁵³ ilk kalıntılarının bulunmasından yarım yüzyıl sonra, bu türden fosil insan parçası keşifleri çoğaldı, özellikle Fransa'da Chapelle-aux-Saints'de 1908'de, Ferrassie'de 1909'da, La Quina'da 1911'de.⁵⁴ Hermann Schaaffhausen'ın 1888'deki ilk rekonstitüsyonundan itibaren Neandertal, maymun-insan olarak çizilmiştir. Louis Mascré'nin 1909 - 1914 arasında gerçekleştirdiği, çocuklarını korurken gösteren [Neandertal İrki Kadını]⁵⁵ ve [Neandertal Adam]⁵⁶ isimli alçıdan rekonstitüsyonlar, Neandertale bir erkek ya da dişi goril görünümünü verdi.⁵⁷ Frantizek Kupka da özellikle *Anthropoïdes*'de (1902) ve *Illustrated London News* (27 Şubat 1909) için yaptığı "Chapelle-aux-Saints'in Erkeği"⁵⁸ rekonstitüsyonunda Neandertali maymun-insan olarak resimlemiş ve çizmişti. Noberto Montecucco'nun 1909'da La Chapelle-aux-Saints'de bulunan kafatasından yola çıkarak ve İtalyan antropolog Lombroso'nun tavsiyeleriyle yaptığı bronz Neandertal başı rekonstitüsyonu da maymunsudur. Ulusal Doğa Tarihi Müzesi'nde profesör olan Marcellin Boule, [Fosil İnsanlar]'da⁵⁹ (1920) Neandertal insan hakkında şunları yazıyordu:

"Estetik ya da moral alandaki zihin uğraşlarına dair izlerinin muhtemel yokluğu, bu sağlam ve ağır bedeninin kaba görünümüyle ve tamamıyla bitkisel ya da hayvansı işlevlerin serebral işlevlere ağır bastığını gösteren güçlü çeneleri olan bu kemikli kafayla uyum halindedir".⁶⁰

Neandertal aynı zamanda, *Homo sapiens*'ten, Cro-Magnon'dan, bir başka deyişle modern insandan aşağı bir "ırk"ı da temsil ediyordu. İşte bu yüzden, iki ayrı imge temsil edildi: Neandertal ya da selefleri gibi maymun-insan imgesi ve modernliği ve insanlığı özümsemiş *Homo sapiens* ("bilge, akıllı

⁵³ Bu fosil insan türüne, 1863'te, Britanyalı jeolog King *Homo neanderthalensis* adını vermiş, takip eden yılda bu adlandırmayı yeniden kullanmıştır: "The reputed fossil man of the Neanderthal", *Quarterly Journal of Science* 1, p. 88-97, 1864 (aktaran Patou-Mathis 2011, 88). Daha önce 1829'da Engis'te (Belçika) bir çocuğun kafatası bulunmuş olsa da söz konusu fosilin Neandertal olarak tanımlanması 20. yüzyılın başında gerçekleşmiştir (Patou-Mathis ve Depaeppe 2018, 79).

⁵⁴ Söz konusu kafataslarının ve çene kemiklerinin görselleri için bkz. Patou-Mathis ve Depaeppe 2018b, 73, 74, 75.

⁵⁵ *Femme de la race de Néandertal*.

⁵⁶ *L'Homme de Néandertal*.

⁵⁷ Mascré, Belçika Doğa Bilimleri Kraliyet Enstitüsü Müzesi'nin konservatörü Aimé Rutot ile işbirliği halinde (Patou-Mathis 2011, 234) ve paleontolog Marcellin Boule'un tavsiyeleri doğrultusunda çalışmıştı (Carlos 2015, 114). Büstler Rutot'nun *Un essai de reconstitution plastique des races humaines primitives* [İlkel insan ırklarının plastik rekonstitüsyonunun denemesi], Bruxelles, Hayez, 1919 adlı eserini resimliyordu (aktaran Patou-Mathis 2011, 361).

⁵⁸ "Man of Chapelle-aux-Saints".

⁵⁹ *Les hommes fossiles*.

⁶⁰ Aktaran Pascal Semonst, "Néandertal, de la légende noire à la légende dorée", <https://www.hominides.com/html/prehistoire/Neandertal-legende.php>, erişim tarihi 5.09.2018.

insan”) imgesi (Carlos 2015, 110-111). Bu zıtlık 20. yüzyılın başında, Mascré'nin heykellerinde ([Neandertal Adam] ve [Neandertal Kadın]⁶¹ versus [Cro-Magnon Irkından Magdalenyen Sanatçı],⁶² 1909-1914) ve daha sonrasında, 1950'lerden itibaren Zdenek Burian'ın *Homo erectus* ve *Neanderthal* versus [Cro-Magnon Avcı]⁶³ gibi resimlerinde açıkça görünür. 1939'da antropolog Carleton Coon, başına komik görünüşlü bir şapka yerleştirerek Neandertale itibarını iade etmeyi denemiş [Şapkalı Neandertal],⁶⁴ insan gruplarına dair temsillerin sübjektif olduğunun altını çizmeye çalışmıştı.⁶⁵

Başlangıçta esas olarak Fransızca, daha sonraysa çoğunlukla İngilizce bir edebiyat da, “prehistorik roman” denen yeni bir tür üzerinden bu hayali temsilleri aktardı. Élie Berthet'nin 1876'da yayınlanan [Meçhul Dünya]'sından⁶⁶ itibaren artık, “romantizmin arkeolojik gerçekliğin önüne geçtiği” açıkltı (Patou-Mathis 2011, 239). Bunun en önemli temsilcilerinden biri, [Vamireh. İlkel Çağların Romanı]⁶⁷ (1892), *Eyrimah* (1893), *Nomaï* (1897), [Ateş Savaşı]⁶⁸ (1909'da resimli *Je sais tout* dergisinde tefrika edildi, 1911'de kitap olarak yayımlandı), [Dev Kedi. Yabanıl Çağların Romanı]⁶⁹ (1918) romanlarını borçlu olduğumuz Joseph-Henri Rosny Aîné oldu.⁷⁰ Prehistorik romanlar köken mitlerine atıfta bulunan klişelerle dolup taşıyordu (“altın çağ”, “iyi yaban”, “yabanıl çocuk”), bunlar da Rudyard Kipling'in [Orman Kitabı]⁷¹'ndeki (1894) Mowgli'yi, daha sonra da Edgar Rice Burroughs'un Tarzan'ını (1912-1944) ortaya çıkarmıştı.

O zaman ki hâkim bilimsel düşünceye paralel olarak gerçekleştirilen söz konusu plastik ve edebi temsiller, prehistorik insanı insanlığın doğrusal gelişimci vizyonu içine yerleştiriyordu. 1877'de Morgan, [Eski Toplum]'da⁷² insanlık tarihinin en eski dönemlerini art arda gelen üç evreye ayırıyordu: avcı-toplayıcıların bulunduğu “yabanıllık” evresi, ilk ziraatçılarla birlikte

⁶¹ *L'Homme de Néandertal ve La Femme de la race de Néandertal*.

⁶² *L'Artiste magdalénien de la race de Cro-Magnon*.

⁶³ *Cro-Magnon hunter*.

⁶⁴ *Neanderthal in a hat*.

⁶⁵ Neandertallerin itibarının iade edilmesi hakkında, bkz. Pascal Picq'in *Le retour de Madame Néandertal. Comment être sapiens?* [Madame Neanderthal'ın dönüşü. Sapiens nasıl olunur?] (2015) başlıklı güzel felsefi-antropolojik masal.

⁶⁶ *Le monde inconnu*.

⁶⁷ *Vamireh. Roman des temps primitifs*.

⁶⁸ *La Guerre du feu*.

⁶⁹ *Le félin géant. Roman des âges farouches*.

⁷⁰ Rosny Aîné “aynı zamanda bilim-kurgunun kurucularından kabul edilir” (Pathou-Mathis 2011, 18).

⁷¹ *The Jungle Book*.

⁷² *Ancient Society*.

“barbarlık” evresi, devletlerin ortaya çıkışıyla “medeniyet” evresi.⁷³ Ders kitapları bilimsel bir kisveye rağmen konuyu fazlasıyla basitleştirirler ve sıklıkla, “sürekli ilerleme halindeki insanlık” klişesini tekrar edip dururlar (Carlos 2015, 108). Gerçekten de Australopithecus (ilk iki ayaklı), *Homo habilis* (ilk alet), *Homo erectus* (bugünkü insanlar gibi ayakta duran ilk insan), Neandertal (ölü gömme geleneğine dair ilk örnekler) ve *Homo sapiens*’in (ilk sanat) art arda ortaya çıkması biyolojiden tekniğe, oradan metafiziğe, sürekli bir gelişime tekabül eder (Carlos 2015, 108). 1965’te, Rudolf Zallinger işte bu şekilde, Howell ve Edey’in [İlkel İnsan]’daki⁷⁴ pedagojik bir illüstrasyonu, bir “insanın ilerleyişi” fikrini kalıcı olarak yerleştiriyordu.

Son önyargılar burada, Paleolitik insanla Neolitik insan arasındaki ayrımın yorumlanmasıyla ilgili olarak karşımıza çıkar.⁷⁵ İki görüş birbirleriyle zıt düşer. Paleolitik insana olumlu bir imge atfeden görüş, insanla doğanın uyum içinde olduğu bir hayat, temelde “iyi” bir insan ortaya koyar. Bu imge kaynağını, *Kutsal Kitap*’ın cennetiyle birlikte Tekvin gibi kurucu mitlerden alıyordu. Buna karşılık Neolitik insan “düşüş”ü, “kabahat”i temsil ediyordu, tekniğe hâkim fakat bundan böyle çalışmak ve acı çekmek zorunda olan insanı; dolayısıyla olumsuz bir imgeydi bu. Bunun karşısında, Paleolitik insan hakkında çok yaygın bir olumsuz imge gelişti, buna göre prehistorik insan bir yabandan, hayvani bir varlıktan başka bir şey değildi, oysa Neolitik insan medeniyeti temsil ediyordu, “göl şehirleri” mitini meşhur eden de buydu. 1854’te Zürih Gölü kıyılarında yerleşim kalıntılarının bulunması ve bunu aynı türde birçok başka keşfin izlemesi, Zürih Kantonu Antikacılar Birliği başkanı Ferdinand Keller tarafından, göl sularının üzerindeki temel kazıkları üstüne inşa edilmiş köyleriyle bir “göl medeniyeti”nin kanıtı olarak yorumlandı. Kamuoyu ve edebiyat bu anlatıyı hızla sahiplendi. “Gölcül insan” mağara adamının tersine, Helvetiklerin maharetli ve medeni atalarına atıfta bulunuyor, bunun mitik anlatısı da *ilerleme* inancıyla örtüşüyordu (Danesi 2004).⁷⁶ “Gölcül insanlar”, özellikle Anker ([Gölcül Kadın],⁷⁷ 1873, [Gölcül Erkek],⁷⁸ 1886), Bay ([Neolitik Çağda Mooseedorf Yakınlarında

⁷³ Condorcet daha 1795’te, *Esquisse d’un tableau historique des progrès de l’esprit humain* [İnsan zihninin ilerlemesinin tarihsel bir tablonun taslağı]’nda insanlık tarihini “medeniyet etapları” olarak ayırmıştı.

⁷⁴ *The Early Man*.

⁷⁵ Bu konu için bkz. Patou-Mathis 2011, 194-195.

⁷⁶ 1950’li yıllardan itibaren arkeolojideki gelişmeler, bu “gölcül” ya da “göl üstü (palafitte)” mitinin son bulmasını sağladı (Danesi 2004; Patou-Mathis 2011, 227-229).

⁷⁷ *Femme lacustre*.

⁷⁸ *Homme lacustre*.

Moosee Gölcül Yerleşimi],⁷⁹ 1891) ve Jamin ([Göl Şehri, İnsanların Dönüşünün İşareti],⁸⁰ 1898) tarafından fazlasıyla resmedildi.

Prehistorik insana dair bu klişeler, 19. ve 20. yüzyılların Avrupa ve Batı toplumlarında var olan hâkim düşünceleri yansıtan zihinsel yapılardan ileri geldiği ölçüde önyargıları ortaya koyar. Prehistorik insana *yabanların* ya da çağdaşları olan Kuzey'in *ilkel* insanlarının adetlerini yakıştıran Bayard'da olduğu gibi, bu imgeler aynı zamanda bir cehalet, *öteki*'ne dair cehalet temeli üzerine kurulmuştur. Bilimsel gelişmeler prehistorik insan hakkındaki önyargıların inşasına katkıda bulunduysa da, uzun vadede -henüz kamuoyuna pek ulaşamadıysa da- bunların yapışökümünü de sağlamıştır.

B. Önyargıların İnşası ve Yapışökümü: Bir Zaman Meselesi

1865'te Lubbock'un [Prehistorik Zamanlar]'ının⁸¹ yayınlanması "Tarihten Önce", "Yontma Taş Devri", "Cıvalı Taş Devri" terimlerinin yerine "Prehistorya", "Paleolitik", "Neolitik" terimlerinin kabul görmesini ve yayılmasını sağladı. Prehistorik insanın varlığı geç kabul edildi.

Gerçekten de çok uzun bir süre boyunca, halk kitleleri için, siyasi otoriteler için ve aynı zamanda Avrupalı bilim insanlarının büyük bir çoğunluğu için prehistorik insan diye bir şey yoktu ya da daha doğrusu, *Kutsal Kitap*'ın Âdemi'nden önce var olmuş insan yoktu. Dolayısıyla insanın, bütün maddi kültüre ve bütün insani bilgiye, "Tanrı tarafından yaratıldığı gün" mazhar olduğu açıktır (Patou-Mathis 2011, 181). İnsanın eskiliği fikrine bağlılık, uzun bir süreçten ileri gelir, bunu anlamak için temel olarak Marylène Patou-Mathis'in (2011) mükemmel analizini takip edebilir ve zevk için Claude Levi-Strauss'un ilk olarak 1952'de yayınlanmış olan [*Irk ve Tarih*]'i üzerinde durabiliriz.⁸²

"Âdem-öncesi" ya da "tufan-öncesi"⁸³ insanın varlığını tasdik edebilmek için iki önkoşul gerekmektedir. Bir tarafta, daha önce insan türü ile ilişkilendirilmeyen fosillerle beraber bulunmuş olan aletler ve yok olmuş hayvan türlerine ait fosillerin bir arada bulunması, insan geçmişinin düşünülenden çok daha eski olduğunu kanıtlamıştır. Diğer yandan, insanın

⁷⁹ *Station lacustre de Moosee près de Mooseedorf, époque néolithique.*

⁸⁰ *Cité Lacustre, le Retour des Hommes est signalé.*

⁸¹ *Prehistoric Times.*

⁸² Makalede Claude Levi-Strauss'un *Races et histoire*'ından yapılan bütün alıntılar, eserin Türkçe çevirisinden alınmıştır: Levi-Strauss, *Irk ve Tarih*, çev: Haldun Bayrı, Reha Erdem, Arzu Oyacıoğlu, Işık Ergüden, Metis Yayınları, 1997. (ç. n.)

⁸³ *Kutsal Kitap*'taki Âdem'e ve tufana atıfla.

hayvan türüne ait olduğu ve diğer canlı türleri gibi evrimleştiğinin düşünülmesi bunun yolunu açmıştır. Anaksimandros gibi Antikçağ Yunan filozofları bu evrimi zaten çoktan kabul etmiş, insanı hayvanlar âleminin içine yerleştirmişlerdi. Her ne kadar Anaksimandros vaktinden önce “evrimci” kabul edilebilecek olsa da Aristoteles, türlerin değişmez olduğu “fiksizm”in savunucusudur; dünyanın altı günde yaratılışıyla, tufanla ve hayatın insanmerkezci ve yaratılışçı bir vizyonuna uygun olarak insanı hayvanların üzerine yerleştiren canlı türlerinin değişmez sınıflandırmasıyla *Kutsal Kitap*’ın teyit ettiği bir teoridir bu. İşte bu vizyon ve Aristoteles’in felsefesi, en azından 19. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa düşüncesine hâkim olmuştur. Bu da, Yunanlardan itibaren ve iki bin yıldan uzun bir süre boyunca tesadüfen bulunmuş çok sayıdaki prehistorik objenin, insani bir maharet ve zekanın sonucu kabul edilmediğini açıklar. Prehistorik aletlerin, değerli taşların, hayvan fosillerin ve o çağlar için alışılmadık diğer objelerin kökeni, “doğanın garabetleri” olarak görülüyor olmalıydılar; “yıldırım taşları” ya da “gökten düşmüş taşlar” (Yunanca *keranos*, gökgürültüsü) diye adlandırılan bütün bu objelere büyü, şifalı ve koruyucu güçler atfediliyordu. Diğer yandan, 15. yüzyıl sonuyla 16. yüzyıl, Avrupalıların o zamana kadar bilinmeyen halklarla temasa geçmesini sağlayan Büyük Keşifler Çağı olmuştu ve bu halkların fiziksel görünüşleri ve adetleri onlarınkinden o kadar farklıydı ki, önyargılara maruz kalmışlardı. Bu insanlar *yaban* olarak nitelendirilmiş, *insan-dışı* veya *gayri medeni* olarak algılanmışlardı. Bu algı kimilerinde 19. yüzyıl ortalarına kadar, kimilerindeyse 20. yüzyıl ortalarına kadar süregelmiş ve prehistorik insan algısının temelinde yattığı ortaya çıkmıştır.

Gerçekten de *prehistorik insan* deyimindeki *insan* kavramının, diğer bir deyişle *prehistorik* insanın beşeri niteliğinin kabullenilmesi uzun zaman aldı. Prehistorik insan, *yaban* ya da *barbar*⁸⁴ yani bireysel ve biyolojik planda da sosyo-kültürel planda da insan statüsü iddiasında bulunamayacak gayri medeni seviyesine itilmişti. Bu görüş açısının bir tarihi vardır, yeni dünyaların fethi ve *yabanıl* halkların keşfiyle başlayan, her şeyden önce bir Avrupa tarihidir bu. Yaban tahayyülü Batı dünyasında gelişmiş ise de,

⁸⁴ Antikçağ Yunanları, insanlığı biyolojik değil kültürel kriterlere göre iki kategoriye ayırıyorlardı; *barbar*, Yunan dili ve kültürüne sahip olmayan kişiydi. "Barbar sözcüğü kök bakımından, insan dilinin anlamlı akustik imgesine karşı, eklemsiz kuş şakımalarının karmaşıklığından kaynaklanıyor olabilir ve yine "ormana ilişkin" anlamına gelen "yaban" sözcüğü de insan kültürüne karşıt hayvansı yaşam biçimini çağırıştırır. Her iki şıkta da kültürel çeşitlilik olgusu yadsınır; yaşamımızı düzenleyen normlara uymayan ne varsa kültürün dışına, doğaya atılması yeğlenir" (Levi-Strauss 1997, 13). Montaigne, Voltaire, Montesquieu ve diğerleri insanlığın bu şekilde derecelendirmesini asla kabul etmediler, ve Montaigne'in yazdığı gibi: "Herkes, kendi adeti olmayana barbarlık der" *Essais* [Denemeler] (I, 31, "Des Cannibales" ["Yamyamlar"]).

‘öteki’ye, farklı olana, yabancıya ilişkin önyargılarla damgalı bakış Avrupalılara özgü değildi; cehalet ve onun doğal sonucu olan üstünlük duygusu evrenseldi ve hâlâ da öyledir. Claude Levi-Strauss’un hatırlattığı gibi:

“İnsanlık, kabilenin, dil birliği olan topluluğun, hatta bazen köyün sınırlarında biter; öyle ki, ilkel diye adlandırılan büyük toplulukların çoğu, onlara göre tümüyle "kötüler", "reziller", "yer maymunları" ya da "bit yumurtalarından oluşan diğer kabile, topluluk ve köylerin insanlığın -ya da doğanın- erdemlerini paylaşmadıklarını varsayarken, kendilerini "insanlar" (hatta bazen -hafifçe fısıldayalım ki- "iyiler", "mükemmeler", "kusursuzlar") anlamına gelen bir adla tanımlamışlardır [...]. Büyük Antiller’de, Amerika’nın bulunmasından birkaç yıl sonra İspanyollar, yerlilerin bir ruh taşıyıp taşımadıklarını anlamak için araştırma ekipleri yollarlarken, yerliler de beyaz tutsakların ölümlerini çürüyüp çürümediklerini anlamak için sürekli gözetim altında, suda tutuyorlardı.” (Levi-Strauss 1997, 13).

Avrupalı olan, öteki’ne bakışın, giderek artan oranda geçmişe yansıtılmasıdır. Gerçekten de 19. yüzyılda, “uzak Öteki” imgesine, mekân içindeki bu yabancıya, “zaman içindeki Öteki”, “geçmişten gelen yabancı”, prehistorik insan eklenmiştir: bir tahayyül diğeriyle örtüşmüş, her ikisi de yazısı olmayan halklarla ilişkilendirilmiştir (Patou-Mathis 2011, 9-11).

Öteki’nin zihinsel temsilleri, Avrupa’da 16. yüzyılda, Rönesans’ın göbeğinde oluşmaya başlamıştır. Yaban imgesi, Büyük Keşiflerin Avrupalı aktörlerinin anlatıları ve tanıklıkları üzerinden oluşmuş, bunu Amerika, ardından Afrika ve Okyanusya halklarının sömürgeleştirilmesi ve köleleştirilmesi anlatılarıyla tanıklıkları izlemiştir.⁸⁵ Daha işin başından itibaren iki yaban imgesi ortaya çıktı: “iyi yaban” ile yamyam; bunlardan birincisi, “kayıp cennet” mitini olduğu gibi çok sayıdaki “altın çağ” mitlerini de teyit eder görünmekteydi,⁸⁶ ikincisi ise imgenin şedit ve barbar niteliğini açığa vurmakta ve özellikle Afrikalıları, ardından Okyanusyalıları hedef almaktaydı. Bununla birlikte her ikisi de *medeni* Avrupa ile tezat oluşturuyordu; her ikisi de medenileşmeliydi. Yabanının medenileşebileceği düşüncesi bir yandan bir kültürler

⁸⁵ Ötekilik meselesi Hümanistler tarafından yeniden ele alınmış, özellikle Montaigne (*Essais* [Denemeler] I, 31, “Des Cannibales” [Yamyamlar], 1595) ve Montesquieu (*Lettres Persanes* [İran Mektupları], 1721) bunun üzerinde durmuştur; bu mesele, 1550-1551 yıllarında Dominiken Bartolomé de Las Casas ile teolog Juan Ginés de Sepúlveda’yı karşı karşıya getiren, Amerikan yerlileri hakkındaki “Valladolid Münazarası”nda olduğu gibi, büyük tartışmalara da konu olmuştur (bkz. Fabre 2006 ve Carrière 1992) .

⁸⁶ Altın Çağ için bkz. Delaporte 2008.

derecelendirmesine -ast ve üst-, diğer yandan ast bir durumdan üst bir duruma gelişimin mümkün olduğuna dair inanca dayanıyordu. Dolayısıyla medenileştirici misyon bir üstünlük duygusundan ileri geliyor, esas olarak 18. yüzyılda yerleşmiş “varlıklar sıralaması”nın yaratılması bu duyguyu doğruluyor ve normalleştiriyordu; bu zincir, “beyaz adamı, özellikle de Avrupalıyı zirveye, Yabanıyı ise alta” yerleştiriyordu (Patou-Mathis 2011, 11). 18. yüzyılda Yabanıl, gerçekten de revaçta bir tartışma konusu haline geldi. Bu Aydınlanma Çağı’nda, üst sınıflar Yabanlılara karşı merak duyuyor olsalar da, âlimlerin dünyası öncelikle *akıl yürütmeye* odaklanmıştı: bilim insanları ekspedisyonlara katılarak insanmerkezci bir bakış açısıyla canlı türlerini sınıflandırıyor ve derecelendiriyordu; aynı zamanda, türlerin değişmezliğine ve Tufan teorisine duyulan inanca bağlı önyargıları sorgulamaya da başlıyorlardı. Linné ve Buffon, insanla büyük maymunların ortak bir kökeni olduğunu düşünüyorlardı. Linné 1735’te insanı primatlar arasında sınıflandırıyordu; Buffon, 1749’da türlerin değiştiğini,⁸⁷ 1778’deyse yeryüzünün kronolojisinin ilk başta düşünüldüğünden çok daha uzun olduğunu⁸⁸ belirtiyordu; 1748’de Maillet, insanınki de dahil bütün hayatın kökeninin denizde olduğunu savunuyordu;⁸⁹ 1795’te Hutton, evrimin özellikle doğal seleksiyona dayandığını yazıyordu;⁹⁰ 1798’den itibaren Cuvier, fosillerde nesli tükenmiş türlerin izlerini ayırt ediyordu.⁹¹ Buna paralel olarak, her ne kadar Rönesans boyunca, özellikle Fransa ve İngiltere’de antik eserlere karşı bir ilgi geliştirse de *antikacı* figürü 17. ve daha çok da 18. yüzyıllarda gelişti; eski ya da *egzotik* her türden obje ve fosilin toplandığı, çok sayıda ve meşhur *antika odaları*’nın ayrılmaz figürüydü bu.⁹² Yine 18. yüzyılın başında bazı “yıldırım taşları”nın çok eski aletler olduğu anlaşılmıştı.⁹³ Eccard 1730 yılında, kademeli olarak ilerleyen tekniğin gelişimi üzerine kurulu, üç çağdan oluşan bir kronoloji önermişti: taş çağı, tunç çağı ve demir çağı.⁹⁴ Buffon, ilk insanlara taştan aletler atfetti ve bu ilk insanları

⁸⁷ *De la manière d’étudier l’histoire naturelle* [Doğal tarih nasıl incelenir], 1749.

⁸⁸ *Les époques de la nature* [Doğanın evreleri], 1778.

⁸⁹ *Telliamed ou Entretiens d’un philosophe indien avec un missionnaire français sur la diminution de la mer, la formation de la Terre, l’origine de l’homme* [Telliamed veya denizin azalması, Dünya’nın oluşumu, insanın kökeni üzerine bir Fransız misyonerle Hintli filozof görüşmeleri], La Haye, réédition, Fayard, 1984 (1748).

⁹⁰ *Theory of Earth* [Dünya Kuramı], 1795.

⁹¹ Patou-Mathis 2011, 56-57, 73’te zikredilen yazarlar.

⁹² Antika odaları müzelerin atalarını temsil ediyorlardı.

⁹³ Daha 16. yüzyılda İtalyan hekim Michele Mercati, *yabanıl* kıtalardan getirilen egzotik objelerle kıyaslayarak “yıldırım taşları”nın eski aletler olabileceğini öne sürmüştü (Patou-Mathis 2011, 37).

⁹⁴ Bu kronolojiyi Danimarkalı Thomsen 1836 yılında geliştirecek ve arkeolojiye uygulayacaktır (Patou-Mathis 2011, 61, 85; not 50).

yabanlar ya da *barbarlarla* bütünleştirdi.⁹⁵ *Encyclopédie*'de (1750-1760) *Yabanlar* şöyle tanımlanıyordu:

“Kanunsuz, polissiz, dinsiz yaşayan ve sabit bir meskeni olmayan halklar [...] Amerika'nın büyük bölümünde Yabanlar yaşamaktadır, bunların çoğunluğu hâlâ yırtıcıdır ve insan etiyle beslenirler”.⁹⁶

Aşağı “ırk”a sürgün edilen Yabanlı, “iyi yaban”ı ve onun mitini yok etme eğilimindeydi. 19. yüzyılda Afrika, ardından Okyanusya sömürgeleştirilip Afrikalı, ardından Okyanusyalı mükemmelen Yaban ve Yamyam haline gelince, halkların bu “ırksal” sınıflandırılması iyice pekişti.⁹⁷ Sömürgecilik, sömürgeleştirilen halklardan çok sömürgeleştirilen alanlarda yürütülen araştırmalar (haritacılık, jeoloji, zooloji, botanik vs. alanlarındaki kayıtlar ve incelemeler) sayesinde bilimin ilerlemesini sağladıysa da, esasen deri renginden başlayarak “ırklar”ın eşitsizliğini güçlendirdi.

İşte bu bağlamdadır ki, 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Batı Avrupa'da taş aletlerle ve soyu tükenmiş hayvan kalıntılarıyla bağdaştırılan insan fosilleri keşfedilmiş ve insanoğlunun eskiliği hakkında hararetli polemiklere sebep olmuştu, zira bunlar, “ölülerin (...) soy zinciri”ne işaret ediyorlardı (Patou-Mathis 2011, 10). 19. Yüzyılın ikinci yarısında sömürge bağlamına bir de, Avrupalıların üstünlük duygusunu daha da büyüten sanayileşme eklendi. Avrupalılarla sömürge halklar arasında, teknik ve teknolojik kıstaslar üzerine kurulu karşılaştırmalar sadece birincilerin ikinciler üzerindeki üstünlüğünü ortaya koymakla kalmıyor, modern insanın prehistorik insan üzerindeki üstünlüğünün de altını çiziyordu. Bu etno-merkezci, özellikle de Avrupamerkezci yaklaşımdan, teknik kazanımların insanlığın ilerlemesini yansıttığı, çizgisel tarih ortaya çıktı.⁹⁸

Darwin'in iki eseri, 1859'da yayınlanan [Doğal Seçilim Yoluyla Türlerin Kökeni]⁹⁹ ve 1871'de yayınlanan [İnsanın Türeyişi, ve Cinsiyete Mahsus

⁹⁵ *Époques de la nature*, 1778 (aktaran Patou-Mathis 2011, 60).

⁹⁶ Aktaran Patou-Mathis 2011, 67 ve not 39.

⁹⁷ “Manidar bir biçimde, 19. yüzyılın ikinci yarısının ‘büyük beyaz avcıları’nın, Yamyam kabul edilen Yabana avlama hakları her zaman vardır...” (Patou-Mathis 2011, 14-15).

⁹⁸ Müzelerde sergilenen etnografik ve arkeolojik objeler, özellikle beyaz adamların Avrupalının diğerleri üzerindeki teknik üstünlüğünü göstermeye yarıyordu, tıpkı ilk insanlardan bu yana gerçekleştirilen teknik ilerlemelerin üstünlüğünü gösterdiği gibi (Patou-Mathis 2011, 16). Levi-Strauss, teknik “çağlar”ı şöyle itham etmişti: “bilim [insanları] bu ilerlemeleri [insanlığın, başlangıcından beri yaptığı ilerlemeler] kafalarında canlandırmak için son derece basit şemalardan yararlanıyorlardı: Yontma Taş Çağı, Cilalı Taş Çağı, Bakır, Bronz ve Demir Çağları. Bu tümüyle basit bir yöntemdir” (Levi-Strauss 1997, 17).

⁹⁹ *On the Origin of Species by Means of Natural Selection*.

Seçilim]¹⁰⁰ insanın kökeni hakkındaki tartışmayı yeniden alevlendirdi. Birinci kitap, biyolojik planda insanın hayvanlar âlemine ait olduğunu ortaya koyuyor; ikincisi, “insanın diğer memeliler gibi ortak bir atadan geldiğini”¹⁰¹ açıkça gösteriyordu; canlının evrimi “hem doğal hem cinsel çifte bir seleksiyonun devreye girdiği tesadüfi bir süreç” olarak tasavvur ediliyordu (Patou-Mathis 2011, 96). “İnsan maymundan geliyor”¹⁰² önermesi, sadece Kilise’nin¹⁰³ ve *üst sınıfların* değil, aynı zamanda birçok bilim insanının da çok sayıda ve sert itirazlarına sebebiyet verdi. Bununla birlikte Darwin’in teorisi, fosil insanın kabul edilmesini kolaylaştırdı. Geriye insanla maymun arasındaki bağı tanımlamak kalıyordu: birincisi, ikincisinden mi geliyordu? Bundan sonra insanın kökenini maymunla insan arasındaki “kayıp halka”da aramak prehistoryacıların uğraşlarından biri haline geldi. Yoksa ikisinin ortak bir kökeni mi vardı? Bir diğer uğraş da, bu eski, “tufanöncesi” ya da “Üçüncü Zamana ait” insanın baştan itibaren insan mı yoksa “insanın öncülü”¹⁰⁴ mü olduğunu bilme meselesiydi. Başka bir deyişle, prehistorik ya da fosil insan imgesini Yaban imgesi ile örtüştürerek, Yabanın, insanın gelişiminin ilk evresini temsil edip etmediğini bilme meselesi ortaya konmuştu. İnsanda doğa-kültür zıtlığı böylece, 19. yüzyılın pozitivist biliminin en önemli bahislerinden biri haline geldi.¹⁰⁵ Her ne kadar prehistorya bu yüzyılın ikinci yarısında bilimsel disiplin olarak tanındıysa da, “ırkla” ilgili önyargılar ortadan kalkmamıştır:

“Âdem’in soyu teorisi evrim teorisi tarafından yalanlandı, Tufan teorisi terk edildi ve prehistorik insanın varlığı tanındı, fakat antropologlar, maymunlar, günümüz insanları ve fosil insanlar arasında karşılaştırmalı analiz kullanarak,

¹⁰⁰ *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex.*

¹⁰¹ Aktaran Patou-Mathis 2011, 16.

¹⁰² O dönemde *Times*’ta yayınlanmış bir makalenin bönüşlüğü (Patou-Mathis 2011, 329, not 9). Maymunla insan arasında akrabalık hatta soy zinciri fikri eskidir: bu fikre 14. yüzyılda Arap âlim ve devlet adamı İbn Haldun’da, 16. yüzyılda İtalyan Dominiken keşişi Giordano Bruno’da, 17. yüzyılın başlarında İtalyan filozof ve natüralist Giulio Cesare Vanini’de rastlanır; Bruno ve Vanini, ilki 1600, ikincisi ise 1619 yılında, böyle bir hipotezi dile getirmek cüretini gösterdikleri için diri diri yakılmışlardı (Patou-Mathis 2011, 30, 42). 18. yüzyılda Fransız natüralist Jean-Baptiste de Lamarck da aynı şekilde, insanın maymundan gelmiş olabileceğini ileri sürdü, oysaki Darwin’in teorisi daha çok ortak bir ata öne sürmeyi mümkün kılıyordu (Patou-Mathis 2011, 99).

¹⁰³ Papa II. Jean-Paul’un, Papalık Bilimler Akademisi’ne hitaben “Evrin teorisinin bir hipotezden daha fazlası olduğu”nu kabul etmesi ve böylelikle yaratışçılığı ve Kutsal Kitap’ın harfi harfine okumasını reddetmesi için 22 Ekim 1996’yı beklemek gerekecekti (Patou-Mathis 2011, 96). Bilim ve inançlar üzerine güzel bir diyalog için, yeniden Jacquard ve Lacarrière 1994’ü okunmalıdır.

¹⁰⁴ Mortillet ve Hovelacque, “Le précurseur de l’homme” [İnsanın öncüsü], *Matériaux* cilt 8, 307-313 (aktaran Patou-Mathis 2011, 115, not 4). Hollandalı Eugène Dubois, bu “ara halkayı” bulma amacıyla Cava’ya gitmiş, 1891’de burada *Pithecanthropus erectus*’ü keşfetmişti (Patou-Mathis 2011, 116).

¹⁰⁵ Öğrenme süreçleri hakkındaki en meşhur çalışmalardan biri, Doktor Itard tarafından, Aveyron’un “yabani çocuğu” Victor hakkından yürütülmüştür (Popelard 2013; Malson 1983).

maymuna yakınlık dereceleriyle belirlenen üst ve alt 'ırklar'ın bulunduğu varsayımını pekiştiriyorlar" (Patou-Mathis 2011, 15).¹⁰⁶

Dolayısıyla, yaklaşık olarak 19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın ortalarına kadar, bir yandan eşit olmayan "ırklar" fikri, diğer yandan insanın ve kültürlerin mükemmele ulaşabilirliği fikri gelişti. Bunlardan ilki, sosyal Darvencilik¹⁰⁷ ve öjenizmi de kapsayan ve trajik bir biçimde "ari ırk" mitiyle kendini gösteren ırkçı ideolojilerin kökenini oluşturur. Mükemmele ulaşabilirlik fikriyse, teknikteki gelişmenin toplumların yabancı evreden medeni evreye geçmelerini sağladığını öne süren *ilerleme* fikrinden ileri geliyordu.¹⁰⁸ Bununla birlikte, prehistorik kültürlerin çizgisel gelişimine duyulan inanca rağmen,¹⁰⁹ bizden bunca farklı bu prehistorik insanın metafizik bir düşünce geliştirebileceğini kabullenmek zordu. Bu mesele, mezarların ve "Venüs" denen kadın heykelciklerinin keşfiyle yeniden gündeme geldi.¹¹⁰ Ancak daha geç bir tarihte, 20. yüzyılın başlarında, mağara resimlerinin prehistorik sanat olarak kabul edilmesine rağmen,¹¹¹ prehistorik insana "ırklar" hiyerarşisi üzerinden negatif bakış uzun süre devam etti. Neandertal, bu ırksal hiyerarşinin acısını en çok çekenlerden biri oldu.

¹⁰⁶ Karşılaştırmalı metod, 1931'de Paris'teki sömürge sergisinde Kanakların sergilenmesi örneğinde olduğu gibi, *Yerliler'in* (1920'lerden itibaren Yaban terimi yerine bu terim tercih ediliyordu) dünya fuarlarında sergilenmesiyle bir oranda halka yayılmıştı (Patou-Mathis 2011, 14 ve not 7). "İrk", "ırkçılık" ve "sınıflandırma" kavramları için bkz. Jacquard 1978, 81-108.

¹⁰⁷ Doğal seleksiyon teorisi sömürgeciliği, emperyalizmi ve diğer milliyetçilik türlerini meşrulaştırmak için de kullanılmıştır.

¹⁰⁸ Levi-Strauss, özellikle arkeolojiye uygulanan sosyal evrimciliği şu sözlerle eleştirir: "Toprak altında maddi nesnelere bulunabilir ve jeolojik katmanların derinliğine, nesnenin üretiliş biçim ve tekniğine göre aşamalı bir gelişme gözlenebilir. Ancak bununla birlikte, bir balta, bir hayvan gibi, başka bir balta'nın var olmasını sağlayamaz. Bu durumda bir balta'nın bir diğerine bağlı olarak evrim gösterdiğini söylemek, sonuç olarak biyolojik olaylara uygulanan benzer söyleme bağlı olan, bilimsel kesinlikten yoksun, eğretilmeli ve yaklaşık bir formül oluşturacaktır. [...] Biyolojik evrim kavramının denk düştüğü varsayım atfedilen olasılık katsayısı, [doğal] bilimlerin alanında karşılaşılabilen en yüksek değerdedir; oysa toplumsal ya da kültürel evrim kavramı olsa olguların çekici, ama tehlikeli olacak düzeyde de kolay bir sunum yöntemini getirir" (Levi-Strauss 1997, 14).

¹⁰⁹ Gabriel de Mortillet'nin 1869 ve 1872'deki prehistorik kültürler sınıflamasıyla açılığa kavuşturduğu inanç; bu sınıflamaya göre, en eskisinden en yenisine Saint-Acheul (Aşölyen), Moustier (Musteryen) ve Solutré (Solutreen), ardından Aurignac (Orinyasyen) ve Madeleine (Magdalenyen) kültürleri, nihayet cıvalı taş kültürü art arda gelir (Patou-Mathis 2011, 126 ve not 39-40).

¹¹⁰ 1908'de Wachau'da (Avusturya) bulunan Willendorf Venüsü, 1911'de Dordogne'da (Fransa) bulunan Lespugue Venüsü gibi.

¹¹¹ Gittikçe artan keşifler karşısında önceleri çok kuşkucu davranan prehistoryacı Emile Cartailhac, prehistorik mağaralardaki insan elinden çıkma işleri teşhis etti ve bunların varlığının kabul edilmesine katkıda bulundu: "Bir vakianın gerçekliği karşısında eğilmek gerekir ve ben, kendi adına de Santuola [1879'da Altamira mağarasını (İspanya) keşfeden kişi] karşısında suçlu olduğumu kabul etmek zorundayım" (Cartailhac, « Les cavernes ornées de dessins. La grotte d'Altamira, Espagne. 'Mea culpa' d'un sceptique », *L'Anthropologie* 13, 1902, 348-354, aktaran Hurel 2013, 4, 6). "Mağara sanatının ilk keşifleri" hakkında bkz. Alain Roussot 1990.

Bu negatif bakışa, *medeniyet* tohumlarının taşıyıcısı prehistorik insan hakkında yine önyargularla damgalı iyicil bir bakış karşı çıkar. Bu zamansal olarak ve yırtıcı Paleolitik insanın aksine çalışma ve üretim üzerine kurulu hayat kavrayışıyla bize daha yakın olan Neolitik insanın imgesidir. Ayrıca bu kimi zaman, “göl insanları” mitiyle İsviçre’de olduğu gibi, milli romanın inşasına hizmet eden bir bakıştır (Danesi 2004).¹¹²

1930’larla birlikte, yerlinin insanlığı ve kültürel farkı kabul görmeye başladı, bu kabul, sömürgeciliğin son bulması bağlamında, 20. yüzyılın ikinci yarısında desteklendi. Farklı kültürlerin çağdaş olabileceği olgusunun kabulü, insanlığın ve kültürlerin çizgisel ve ilerlemeci tarihinin yeniden sorgulanmasına sebep oldu:

“uzak ve eski toplumların içinde bulunduğu birbirinden farklı durumlar, ortak bir noktadan hareket ederek aynı hedefe yönelmesi gereken tek bir gelişme sürecinin belirli düzey ve evreleri gibi ele alındığı takdirde, çeşitliliğin salt görüntüde kaldığı ortaya çıkar” (Levi-Strauss 1997, 14).

Farklı kültürlerin aynı zamanda varoluşlarının kabullenilmesinden sonra farklı insan türlerinin de aynı zamanda kabul olabilecekleri kabul edildi.¹¹³ Aynı şekilde Yakınoğu’da, modern insanın (proto-Cro-Magnon) yaşam alanında, aynı bölgedeki Neandertallerinkinin tıpatıp aynısı olan bir Musteryen endüstrisinin keşfi bu toplulukların çağdaş olduğunu ispatladı; aynı zamanda aletlerin “sistematik olarak tek bir türle bağlantılı” olmadığını gösterdi (Patou-Mathis 2011, 158). Yerleşik önyargılara, en başta da ırkçı önyargıya dair başka sorgulamalar 20. yüzyılın ikinci yarısı boyunca belirleyici oldu. 1953’te DNA’nın keşfi, ardından da genetik bilimindeki gelişmeler, ırkın hiçbir biyolojik temele dayanmadığını ispatlayarak “ırk” kavramının ölüm çanını çaldı.¹¹⁴ Çoğu zaman karşılaştırılmaz olanı karşılaştırmak anlamına gelen analogiye dayalı karşılaştırma da yeniden sorgulandı:

“Yazıyı ve madenciliği tanımayan, fakat kayalara resimler çizip, taş aletler yapan yerli kabilelerle, Batı uygarlığının -Fransa ve İspanya’daki mağaralarda bulunan kalıntıların korkunç benzerliği kanıtladığı- eskil biçimlerini

¹¹² Bkz. 1. Bölüm.

¹¹³ Belçikalı prehistoryacı Dupont, 1872’de, Mortillet’in fazla çizgisel bulduğu kültürler sınıflandırmasını eleştiriyor, daha o zaman, prehistorik toplulukların aynı bölgede birlikte var olmuş olabileceklerini ileri sürüyordu, bu fikir 1930’larda başrahip Breuil ve Peyrony tarafından yeniden ele alındı (Patou-Mathis 2011, 127, not 44, 47, 48).

¹¹⁴ Patou-Mathis 2011, 158; Levi-Strauss 1997, 10.

karşılaştırmamak mümkün müdür? [...] Batılı gezgin, Doğu'da "Ortaçağ"ı, [...] Avustralya veya Yeni Gine yerlilerinde "Taş Devri"ni bulmaktan hoşlanmaz mı? [...] Buna bağlı olarak yöntem de, bütüne varmak için parçayı alıp -halen var olan uygarlıklarla, yok olmuş olanlar bazı yönlerden benzeştikleri için tüm yönler için analogi kurmaktan ibarettir. Bu düşünce biçimi, mantıksal olarak savunulması olanaksız olduğu gibi, birçok kereler olgularca da yalanlanmıştır" (Levi-Strauss 1997, 15).

Last but not least, tarihi olmayan halklar olduğu fikrinin yeniden sorgulanmasıdır. Batılı bir bakış açısıyla tarihi olmayan bir halk, yazısı olmayan halktı; dolayısıyla tanım gereği prehistorik bir halkın tarihi olamazdı. Bununla birlikte:

"Onlarca hatta yüzlerce bin yıl boyu, oralarda da, seven, nefret eden, acı çeken, keşfeden, savaşan insanlar yaşadı. Gerçekte, çocuk halklar yoktur; çocukluk ve ergenliklerinin günlüğünü tutmamış olanlar da dahil olmak üzere, tüm halklar yetişkindir" (Levi-Strauss 1997, 16).

Önyarguları tarihsel olarak açıklayıp bunların yapı sökümüne başladıktan sonra, prehistorik insana dair güncel bilgilerin kısa bir sunumu, uzmanların günümüzdeki bakışını değerlendirmemizi sağlayacaktır.

C. Prehistorik İnsan: Kesinlikler, Tümdengelimler ve Tümevarımlar

"Hepimiz biliyoruz ki memeliler sınıfından, primatlar takımından, hominini familyasından, *homo* cinsinden, *sapiens* türünden hayvanlarız" (Morin 2016, 19).¹¹⁵ İnsanın ortaya çıkışının çok uzun bir kronolojinin içinde yer aldığı açıktır.¹¹⁶ Dünya denen gezegenin oluşumuna kadar gitmeden, ilk memelilerin yaklaşık 200 milyon yıl önce; insan olmayan primatlarla insan familyasının ayrışmasıyla Antropoidlerin 10 milyon yıl önce; iki ayak üstünde durabilen ilk insanımsıların 7 milyon yıl önce;¹¹⁷ AustralopitEKUSLARIN 4 milyon yıl önce; *Homo* cinsinin 3 milyon yıldan biraz daha kısa bir süre

¹¹⁵ Pascal Picq, basitleştirilmiş sınıflandırmasında şu sırayı takip eder: Antropoid ("alt takım"), Hominoid ("üst familya"), İnsanımsı ("familya"), ardından "cins" *Homo* ve "tür" İnsan (Picq 2016, 16). İnsanımsılar, "bonoboları, şempanzeleri, gorilleri, orangutanları ve insanları, ayrıca bazı soyu tükenmiş türleri bir araya toplayan Primatlar ailesini" temsil eder, Homininiler, "insanların oluşturduğu insanımsıların alt familyasıdır" (Patou-Mathis et Depaepe 2018b, 183-184). *Tür*: "İki birey ancak kendilerini yeniden üretebiliyorlarsa ve *üreten* bir zürriyete sahip olabiliyorlarsa aynı türe mensuplardır (...) türü tanımlayan bireyler arasındaki benzerlik kriteri değildir, kendi aralarında yeniden üreme kapasiteleridir" (Voisin 2018).

¹¹⁶ Verna 2018, 67; Picq 2016, 11-30; Sevim-Erol *vd.* 2014, 350; Otte 2001, 71-72.

¹¹⁷ Çad'da 2001 yılında keşfedilen ve bilinen en eski iki ayak üstünde durabilen primat olan Toumai'nin fosilleşmiş kafatası için tespit edilen tarihlendirme (Verdo 2015).

önce;¹¹⁸ *Homo erectus*'ün 2 milyon yıldan biraz daha kısa bir süre önce;¹¹⁹ *Homo neanderthalensis*'in 300 000 ilâ 400 000 yıl önce; *Homo sapiens*'in ise 300 000 yıl önce ortaya çıktığını hatırlayalım.¹²⁰

İnsanlığın en eski izlerinin tamamı Afrika'dan çıkmıştır; bunun sebebi muhtemelen, bazı adaptasyonlar için daha elverişli coğrafi koşulların ve fosil depolarının muhafazası için en iyi şartların burada bulunuyor olmasıydı.¹²¹ İnsanın ortaya çıkışına hizmet etmiş olan anahtar unsur iki ayak üstünde durabilmesidir.

“Ayakta durmanın kafatasımız ve beynimiz üzerinde çok önemli bir etkisi olmuştur. Beyni omuriliğe bağlayan ve büyük maymunlarda arkaya doğru eğilen oksipital delik ortalanmıştır. Bu da bütün serebral yapının, özellikle alt bölgede -beyincik, oksipital loblar vs- tamamıyla yeniden düzenlenmesini getirmiştir. (...) Beynin gelişimi doğrusal bir şekilde değil, derece derece olmuştur, bunlardan ilki de şüphesiz, ayakta duruşun başlamasıdır” (Antoine Balzeau'dan aktaran Verdo 2015).

İki ayak üstünde yürüme “uzağı görüş”ü rahatlattı; ormanlar dışında, yeni açık alanların fethini sağladı ve tıpkı “atış hareketleri”ni olduğu gibi hızla yer değiştirmeyi de kolaylaştırdı (Otte 2001, 74). Ellerin serbest kalmasının ve beynin gelişmesinin temelinde de bu yatar. Beynin “olağanüstü” gelişimi aslında, “elle hazırlamanın ve kafatası dengesinin sayesinde çiğneyici kasların körelmesiyle” mümkün olmuştur (Otte 2001, 74). Ellerin serbest kalmasıyla aletler işlenebildi, ilk taştan aletler 3 milyon yıl öncesine tarihlendirilir.¹²² Yeniden oluşan insan doğadan azat oluyordu ve mitlerde

¹¹⁸ *Homo* “Latince insan, insani varlık (...) Bu evrimin (insanileşme) en eski izleri Afrika’da -2,8 milyon yıla kadar gider (Patou-Mathis et Depaepe 2018b, 184). İnsanın kökenleri hakkında zevkli bir okuma için: *Origines de l’homme, origines d’un homme. Mémoire* d’Yves Coppens [İnsanın Kökenleri, Bir İnsanın Kökenleri. Hatıralar] (2018). En eskisi Kocabaş fosili olan Anadolu’nun en eski fosilleri için bkz. Aytek ve Harvati 2016. Ve insanın kökenleri eşliğinde gülmek için: Roy Lewis, *Pourquoi j’ai mangé mon père* (1990) [Roy Lewis, *Evrin Adamı*, Ankara, Dost Kitabevi (2001)].

¹¹⁹ *Homo erectus*, adını, 19. yüzyılda “bilinen ilk iki ayak üstünde durabilen insan” olmasına borçludur (Otte 2001, 76). *Homo erectus*, yaklaşık 1,8 milyon yıl öncesinde Afrika’dan çıkan ilk insan olmuştur (Beaune 2015, 4). İnsanın Afrika’dan çıktıktan sonraki göç yolları içinde Anadolu’nun rolü üzerine düşünceler için bkz. Dinçer 2016.

¹²⁰ “*Homo* cinsinden son hayatta kalan, anatomik olarak modern insandır, yani biz. Bugün bilinen en eski fosil, yaklaşık -300 000 yılına ait Cebel İrhud (Fas) fosilidir (Patou-Mathis et Depaepe 2018b, 184). *Homo sapiens* Avrupa’ya yaklaşık 40 000 yıl önce gelmiştir (<https://www.inrap.fr/magazine/Neandertal/Qui-es-tu-Neandertal-/Neandertal-et-nous?&s=article138#undefined>, erişim tarihi: 09.09.2018).

¹²¹ Yine de, “en ilkel insanlığın tarihini belki de başka yerde başka sürprizler bekliyordur” (Otte 2001, 71). İnsan ile iklim ve canlı ile ortamı arasındaki karşılıklı etkileşimler hakkında bkz. Coppens 2014a.

¹²² En eski aletler 3,3 milyon yıl öncesine tarihlendirilir ve Etiyopya kaynaklıdır (Carlos 2015, 107-108).

anlatılan bu hikâye de doğadan kültüre geçişin hikayesiydi. İnsan, insani vasfıyla baştan beri kültüdü.¹²³

Ancak maddi kültür ne tesadüften¹²⁴ ne de kaba tekniklerden çıkmıştı, alet ve düşünce, “jest ve söz” asli olarak birbirine bağlıydı (Leroi-Gourhan 1964). Taştan aletler, *üretim zinciri* adı verilen karmaşık bir sürecin sonucudur yani kimi zaman *zihinsel harita* denen şeyin hazırlanmasını gerektiren, düşünülmüş bir sürece uygun olarak, grup içinde belirli ve paylaşılmış hareketler jestler silsilesidir. Üretim zinciri ancak, öngörü, düşünce, gözlem, deneycilik, tekrar, uzmanlaşma ve dolayısıyla tamamlayıcılık ve aktarım varsa etkilidir (Otte 2001, 71-73). Taş alet endüstrisi hakkında Levi-Strauss şöyle yazar:

“Yontma taştan bir alet yapabilmek için taşa parçalayınca kadar vurmanın yeterli olmadığı, tarih öncesi aletlerin bazıları yeniden yapılmak istendiğinde çok iyi anlaşıldı. Böylece -ve aynı zamanda bu teknikleri halen kullanmakta olan yerliler gözlemlenerek- kimi zaman, darbeyi ve yönünü kontrol etmek için dengeli çekiçler, titreşimin çatlamaya yol açmasını önlemek için etkiyi yumuşatıcı aygıtlar gibi, gerçek "yontma aletleri"nin hazırlık üretimlerine kadar varan, kaçınılmaz bazı işlemlerin güçlüğü ortaya çıkarıldı. Ayrıca, yerel hammadde kaynakları, çıkarma yöntemleri, yararlanılan aletlerin direnci ve yapısı üzerine geniş bir bilgi birliği, uyumlu bir bedensel çalışma, "el çabukluğu", vb., kısacası tek kelimeyle metalürjinin çeşitli bölümlerine, *mutatis mutandis* denk düşen gerçek bir "ayin/litürji bilgisi" gerekmektedir” (Levi-Strauss 1997, 24).

Aynı şekilde, 1,5 milyon yıl önce Afrika’da icat edilen iki yüzlü alet,¹²⁵ karmaşıklığı, etkililiği, aynı zamanda görünüşünün güzelliğiyle, karmaşık kavrama kapasitelerine tanıklık eder.¹²⁶ Karmaşık işlemlerin sonucu olan bir başka örneğe seramiktir:

“İlk önce pişmeye elverişli kili bulmak gerekir; bu iş için birçok doğal koşul gereklidir, ama hiçbiri tek başına yeterli değildir, çünkü birtakım özel nitelikleri

¹²³ Doğa-kültür karşıtlığı hakkında bkz. Philippe Descola’nın harika eseri *Par-delà nature et culture* (2005).

¹²⁴ “Bütün bu işlemler rastlantıyla açıklanamayacak kadar çok ve karmaşıktır. (...) Kuşkusuz rastlantı vardır fakat tek başına hiçbir sonuç vermez” (Levi-Strauss 1997, 24). İcatta tesadüfün rolü için bkz. Beaune 2015, 59-104.

¹²⁵ “Bir bloğun ya da kalm bir yonganın, keskin bir kenar oluşacak şekilde iki yüzünü keserek elde edilen alet. Son olarak yapılan iş biçim vermedir. İki yüzlü alet görelî bir simetri oluşturur” (Patou-Mathis ve Depaape 2018b, 183).

¹²⁶ Otte 2001, 73, fig. 42; Verdo 2015.

için seçilmiş olsa bile, [inorganik katkısız/] cansız maddeyle karışmamış hiçbir kil piştikten sonra kullanılabilir bir kaba dönüşmez. "Tutmayan" esnek bir maddeyi uzun bir süre ustaca dengede tutarak biçim verebilmeyi sağlayan taslak teknikleri hazırlamak ve nihayet bu maddeyi tüm çatlama, ufalanma ve bozulma tehlikelerine karşı sağlam ve su geçirmez kılmayı sağlayacak özel yakıtı, ocağın biçimini, sıcaklık miktarını ve pişirme süresini hazırlamak gerekir" (Levi-Strauss 1997, 24).

İnsan, aletle birlikte maddeyi dönüştürebileceğinin, doğal zorlukların üstesinden gelebileceğinin ve yavaş yavaş doğal çevresine hükmedebileceğinin, bir anlamda doğanın efendisi olabileceğinin bilincine vardı, bu da onun hayalgücünü ve cüretini kışkırttı. Yaklaşık 400 000 yıl önce ehlileştirilen ateşin fethiyle, insanlıkla hayvanlık arasında bir mesafe kat edilmiş oldu. İnsanın hissettiği güç duygusu, onu kendi türünü diğer hayvan türlerinden neyin farklılaştırdığını sembolik olarak değerlendirmeye hazırladı (Otte 2001, 73-74). Aletlere biçim verilmesi, ateşe hakimiyet, iskan izleri, kafataslarının muhafazası,¹²⁷ mezarlar ve ölü gömme adetleri, kaya resimleri ya da yontulmuş figürinleri, hayvan kalıntıları vs. söz konusuydu; arkeolojik tanıklıklar prehistorik insandaki bilinç gelişimini, grup içinde, mesela bir avın düzenlenmesinde iş paylaşımına uygun olarak işbirliği yapma kapasitesini, soyut kavramları tasavvur ve kavrama yetisini doğrular (Otte 2001, 71-72, 117, 119). Aynı zamanda insanın hayalgücüne ve *güzel* duygusuna da tanıklık eder. Determinizm ya da doğrusal bir gelişim çizgisi dolayısıyla değil, *cüretkâr* olduğu için gelişen bir insan (Otte 2018). *İlerleme* varsa bunun sebebi şudur:

"potansiyel olarak rahatlıkla işlenebilir fakat asla imkanların bütünlüğü içinde kullanılmayan bir zihnin adaptasyon gücü: işte kültür, bu evrim için gerekli araçları talep eder, 'daha az elverişli' olanları eleyerek değil, herkesin talep etmesiyle" (Otte 2001, 117).

Gruba kimlik kazandıran dayanışma, aynı sembolik düşüncenin, aynı muhayyilenin, aynı kozmolojinin paylaşımıyla ortaya çıkar.¹²⁸

Aslında prehistoryanın ortaya koyduğu soru, prehistorik insanın ne olduğu değil, *insan*'ın ne olduğudur. En yerleşik önyargılardan biri, anatomisi

¹²⁷ Alt Paleolitikten itibaren insan kafatasları, fosiller ve başka objeler, muhtemelen rölik ya da fetiş olarak muhafaza ediliyordu (Otte 2001, 120).

¹²⁸ Prehistorya boyunca sembolik düşünce ve ritüel pratikleri hakkında bkz. Beaune 2016, 219-259.

modern insandan farklı görünen ve kültürleri çoğu zaman, aklın rolünün aleyhine maddi görünümüne indirgenmiş fosil insanın insan statüsünün reddedilmesi ya da ona düşük bir statünün verilmesiydi.¹²⁹ Oysa prehistoryayla birlikte yürütülen nöro-bilim ve psikoloji araştırmaları, insanın *prehistoryanın* başından beri insan olduğunu gösterir. İnsanın evrimi elbette anatomik dönüşümlere yani biyolojik doğasına bağlıdır, ancak onu ayrı bir tür yapan, kendini diğerlerine dayatmış bir tür yapan, kendisine dair, doğa üzerindeki gücüne dair, kaderini kendi ellerine alma kapasitesine dair bilincidir; bunlar aynı zamanda bu bilincin sembolik ifadeleridir (Otte 2001, 73, 117). İnsanın kültürel mirası içgüdüye ve biyolojik mirasına üstün gelmiştir.¹³⁰

Bilimsel araştırmalarla ortaya konmuş diğer temel unsurlar, insanlığın çoğulluğu ve insan türleri arasındaki melezleşmedir. Tek bir prehistorik insan yoktur, çoğu zaman birlikte var olmuş ve kimi zaman birbirleriyle melezleşmiş çeşitli insan türleri vardır.¹³¹ Bugün artık paleogenetik çalışmalar, farklı insan soyları arasındaki, özellikle de -Avrupa'da gelişen *Pre-Neandertaller*lerin neslinden gelen- Neandertallerle diğer türler arasındaki ilişkileri belirlemeyi mümkün kılıyor:

“Belki de [Neandertaller] bu dönemde (-70 000 ile -60 000 arasındaki 4. İzotopik evre) topraklarının bir kısmını doğuya doğru, Levant’a doğru, Orta Avrasya’ya, Sibiryaya doğru genişletecekler ve Denisovanlarla¹³² karşılaşacakları Altaylar’ın eteklerine ulaşacaklardı. Yine bu aynı dönemde, Neandertal ve Denisovan grupları arasında; anatomik olarak bugünkü Avrupalıların, Asyalıların ve Melanezyalıların modern ataları olan bir grup insanla Neandertaller arasında başka melezleşmeler ortaya çıkacaktı” (Maureille 2018, 113-114).

¹²⁹ İnsan evriminin tanığı fosiller hakkında bkz. Alpagut, 2012.

¹³⁰ En “yatkın olanlar en gürbüz olanlar değildi, hızla öğrenmeye ve yeni davranış kalıpları hayal etmeye daha açık olanlardı (...) bundan sonra biyolojik yasalar sürekli geriledi, anatomi istikrar eğilimi kazandı ve yetkinleşmesi hep daha fazlasıyla beden dışsal icrası üzerinde etkili oldu” (Otte 2001, 74-75). Faydalı bir okuma için bkz. Arsebük 1995.

¹³¹ Aynı şekilde Orta Paleolitikte “Neandertaller yeryüzündeki tek tür insan değillerdi: Afrika’da (*Homo rhodesiensis*, *Homo naledi*, arkaik *Homo sapiens*), Asya’da (gelişmiş *Homo erectus*, arkaik *Homo sapiens*, *Homo floresiensis*), Sibirya’da (Denisovan) başka türler yerleşti” (Patou-Mathis ve Depaepe 2018b, alıntı için 106 ve 131; ayrıca bkz. Grimaud-Hervé 2018). Çeşitlilik hakkında bkz. Jacquard 1978.

¹³² “2008’de Denisova mağarasında (Altay Dağı, Sibiryaya) bulunan insan fosilleri (...) Başka tür bireylerle üreme ilişkileri olduğu görülen, sağlam yapılı yeni bir insan türü söz konusudur. Bu melezlerin genleri daha sonra komşu toplumlar içinde dağılmıştır” (Patou-Mathis ve Depaepe 2018b, 183).

Demek ki diğerleriyle birlikte,

“60 000 yıl önce, Yakınoğu olduğu tahmin edilen bir bölgede bir melezleşme meydana geldi ve %1 ila 4 Neandertal kökenli genomu, Afrikalı olmayan modern insan genomuna dahil etti” (Bon 2018, 118).¹³³

Demek ki Avrupalılarla Asyalıların genetik mirasının %1 ilâ 4’ü Neandertallerden gelmektedir.¹³⁴ Bundan dolayı, “zaman içindeki Öteki” hakkındaki önyargıları da yeniden tartışmaya açmak gerekir, aynı “mekân içindeki” öteki hakkındakiler gibi. Biyolojik ve kültürel evrim doğrusal değil “çalı gibi”dir.¹³⁵ İnsan türleri ortaya çıktılar, birlikte var oldular, bazen melezleştiler ve yok oldular; yalnızca *Homo sapiens* türü bugüne kadar hayatta kaldı.¹³⁶ Dolayısıyla, kendisinden öncekiler gibi Neandertal türü de 30 000 ilâ 40 000 yıl önce yok oldu.¹³⁷ Muhtemelen yok olmasının tek bir sebebi yok, birçok faktörün bir araya gelmesi söz konusu.¹³⁸ Genetik alanındaki yakın tarihli çalışmalar, özellikle iki hipotezi desteklemek eğilimindedir, biri “çok sınırlı genetik çeşitlilik” sebebiyle demografik tükeniş, diğeri ise Neandertal toplulukların *Homo sapiens* toplulukları içinde “genetik olarak erimesi”:

“Neandertaller genetik olarak modern topluluklara katkıda bulundularsa, onların yok olmaları da, en azından kısmen, asimilasyondan dolayıdır, biyolojik yokoluştan değil” (Patou-Mathis ve Depaepe 2018a, 144).

Bu yakın tarihli bilimsel kazanımın gösterdiği gibi¹³⁹ ve maymunsu Neandertal önyargısının tersine, fosil kalıntılarından ve bunların genetik analizinden yola çıkarak yapılan bugünkü rekonstitüsyonlar, modern insana çok daha yakın bir insan ortaya koyar.¹⁴⁰ Farklı beyinlere ve Neandertallerin

¹³³ “Afrikalı olmayan” derken Sahraaltı Afrika halkları anlaşılmalıdır, Kuzey Afrika halkları bu Neandertal kökenli %1 ilâ 4 oranındaki genoma dahildir (Patou-Mathis ve Depaepe 2018a, 144).

¹³⁴ Neandertal ile *Homo sapiens*’in “karşılaşma”sı, Patou-Mathis ve Depaepe 2018b, 121’de, Benoît Clarys’in *Nouvelle Rencontre* [Yeni Kaşlaşma] (2018) adlı suluboyasıyla resimlenmiştir.

¹³⁵ Patou-Mathis 2011, 159. “Ataların çalışı” için bkz. Picq 2014. Ayrıca bkz. Coppens’in (2001) paleoantropoloji üzerine denemeleri.

¹³⁶ “Muhtemelen dayanışma, paylaşım ve korumalı eğitim birlikteliği, bu ‘kültürel seçici’ süreçte hayati bir rol almıştı” (Otte 2001, 71-72).

¹³⁷ Patou-Mathis ve Depaepe 2018b, 106; Verna 2018, 67.

¹³⁸ Patou-Mathis ve Depaepe (2018a) ile birlikte, bilimsel analize dayanmayan hipotezler arasında şunları sayabiliriz: zihinsel yetersizlik, yamyamlık (bu yalnızca bazı gruplar arasında söz konusuydu), “ocak ateşinden” zehirlenme, “salgın hastalık”, “doğal felaketler”, “iklim değışimi”, “bölgesel rekabet”, aşırı etobur beslenme ve modern insan tarafından yok edilme; bu hipotezlerden bazıları hayalci, diğeri bazıları düzenin bozulmasını açıklayabilir ama sadece yerel düzeyde.

¹³⁹ Bilimsel zihniyet hakkında bkz. Coppens 2014b.

¹⁴⁰ Mesela bkz. Gilles Tosello’nun *Scène funéraire* [Cenaze Sahnesi] (1988), Benoît Clarys’in *Portrait de l’homme de la Chapelle-aux-Saints* [Chapelle-aux-Saints İnsanın Portresi] (1993), *Anatomie de Néandertal* [Neandertalin Anatomisi] (2001), *Enfant d’Engis* [Engis Çocuğu] (2001), Mauro Cutrona’nın *Homme de Néandertal* [Neandertal İnsan] (2010) resimleri; Yves Bosquet’in *Homme de*

büyük kafasına rağmen (Verna 2018), Neandertal ile *Homo sapiens*'in bilişsel kapasiteleri hemen hemen aynıdır. Neandertal de gayet gelişmiş aletler üretir (Depaepe 2018), empati kurar,¹⁴¹ ölümlerini gömer¹⁴² ve bir estetik duyuya sahiptir.¹⁴³ Böylece, sürekli yenilenen bilimsel tekniklerin ve yöntemlerin (fizik bilimleri, yer bilimleri, yaşam bilimleri, matematik, tıp) arkeolojisine uygulanması önyargıların azaltılmasını mümkün kılmaktadır. Örneğin, La Chapelle-aux-Saints'in fosil kalıntılarının son analizleri, bir maymun gibi kemerli bir Neandertal fikrini çürütmektedir. Bu analizler söz konusu Neandertal'in bir kambur gibi büküldüğünü öne sürse de, bu kötü görünümün, Neandertal türünün fiziksel özelliklerinden dolayı değil, kemik patolojilerinden geldiğini kanıtlarlar (Verna 2018, 73; Delluc 2011).

Prehistorik insana dair bu çoğul bakışa, bundan böyle Paleolitik sanata dair de çoğul bir yaklaşım uygun düşmektedir:

“Paleolitik sanatın yorumu çoğulcudur (inançlar -şamanizm- mitler ya da kabul törenleri gibi çeşitlenmiş ritüel pratikler). Ayrıca bu sanat artık, zaman ve mekân itibarıyla bir değişmez olarak addedilmez, çoğul toplumsal organizasyonların yansıması addedilir (...) Bölgesel ve yerel özgüllükler [vardır] (...) her mağara kendine özgü bir sisteme tekabül eder” (Patou-Mathis 2011, 149-150).¹⁴⁴

Prehistorik insanın bilişsel yetilerinin ortaya konması, özelde Paleolitik, genelde prehistorik sanat ve bunun ürünlerine dair keşfedilecek, anlamlandırılacak daha çok şey olduğunu gösterir (Otte 2001, 123).

19. yüzyıldan itibaren prehistoryacıların bakış açısı temelden değişti¹⁴⁵ ve araştırmalar, prehistorik insanın “hayvanlık”la ve şiddetle özdeşleştirilmesinin hiçbir bilimsel temeli olmadığını gösterdi. *İlerleme* belki de nihayetinde, 400

Spy [Spy İnsanı] (1997) gibi heykelleri ve Élisabeth Daynès'nin 2018'de yaptığı muhteşem Neandertal kadını *Kinga* dermoplastisi (Patou-Mathis ve Depaepe 2018b, 105, 71, 65, 66, 97, 176-177).

¹⁴¹ Hastalara ve yaralılara gösterdikleri özen bunu ortaya koyuyor (Patou-Mathis ve Depaepe 2018b, 64, 84, 86).

¹⁴² Yani bir ruhsallık, metafizik bir düşünce geliştirmişti (Charlier 2018; Jaubert 2018; Patou-Mathis ve Depaepe 2018b, 64).

¹⁴³ Hiçbir dekore edilmiş Neandertal mağarası keşfedilmedi ama Neandertal “hiç şüphesiz, doğal pigmentlerle vücudunu boyuyordu” ve “hayvan dişleriyle, tüylerle, yırtıcı kuş pençeleriyle süsleniyordu, ki bu da sembolik bir düşünceye işaret eder” (alıntı Patou-Mathis ve Depaepe 2018b, 64; ayrıca bkz. Jaubert 2018).

¹⁴⁴ Paleolitik mağara sanatı hakkında ilginç bir düşünce için bkz. Alain Testart (2012, 254-270).

¹⁴⁵ Prehistorya hakkında güncel bir düşünce için bkz. Beaune 2016.

yıldan uzun bir süre sonra, Montaigne'in ifşasına hak vermekten ibarettir: "Herkes, kendi adeti olmayana barbarlık der".¹⁴⁶

II. SONUÇ

Prehistorik insanın takdiri ve insanlığının tam anlamıyla kabul edilmesi bir zaman meselesi olmuştur. Prehistorya alanındaki araştırmalar, Avrupa'da yani doğduğu topraklardaki hakim düşünceler ve inançlarla şartlanmış olarak, Neandertal insanın modern insana nispetle daha aşağı olduğu gibi önyargıların inşasına katkıda bulundu. Irkçı, çizgisel ve ilerlemeci insanlık tarihi kavrayışı 19. yüzyılda, Avrupalının, ardından Batılının, sömürgeleştirdiği ve bazen de medenileştirmeyi arzuladığı "yaban" ya da yerli karşısındaki üstünlük duygusunu yansıtıyordu. Prehistorik insana dair stereotipler ders kitaplarından tamamıyla çıkmamış olsa da, artık ciddi bilimsel araştırmalarda yerleri yok, bunların yapısökümü esas olarak 1970'li yıllardan itibaren ve daha yakın tarihlerdeyse paleogenetikle birlikte geri dönüşü olmayan bir noktaya ulaştı. Buna karşılık bu stereotipler *vox populi* içinde her daim mevcuttur; sadece sokaktaki adamın prehistorya alanındaki en son çalışmalarından haberdar olmasını beklemek anlamsız olduğu için değil, fakat aynı zamanda prehistorik araştırmaların tarihinde rastlanan önyargılar, öteki hakkında, tanınmayan hakkında yalnızca ideoloji gözlüğünden yani taşıdığı kültürel referanslar üzerinden bir yargı oluşturmak, bir başka deyişle öteki hakkındaki cehalete dayanan bir yargı oluşturmak gibi, son derece insani bir tutumdan ileri geldiği için.¹⁴⁷ Halbuki:

"Neandertal insanın zihinsel dünyasının önemli bir kısmı bizim dışımda kaldığı ölçüde, şu anda geçerli temsillerin 19. yüzyıldakiler kadar inşa oyunlarını ve anakronik aktarımlar olabileceğini düşünmek caizdir" (Hurel 2018, 158).¹⁴⁸

19. ve 20. yüzyıllara ait önyargıların yapısökümü, yenilerinin inşa edilmeyeceği anlamına gelmez. Zira:

"arkeolog, hatalı bilgiyle mücadele ettiği gibi mitte mücadele etmeyi bilmez"¹⁴⁹
(...) Bilimsel araştırma 'müşterek hayalgücünü yeniden oluşturamaz'. Bunların

¹⁴⁶ *Essais* [Denemeler] I, 31, "Yamyamlar". Bununla birlikte ötekiliğin reddi güncelliğini korumaktadır. Şubat 2018'de, Nilópolis'teki (Brezilya) Beija-Flor samba okulu, Rio karnavalında yozlaşma, şiddet ve hoşgörüsüzlüğü reddeden ve "Canavar, farklı olanlara, anlamadıklarına sevgi göstermeyi reddedendir" diyerek Frankenstein canavarını savunan bir geçit töreniyle zafer kazandı (*Courrier international* 1446, 19-25 Temmuz 2018, 41).

¹⁴⁷ "Eğer ölçüt, en zorlu coğrafi bölgelerin insan egemenliği altına alınması olsaydı, hiç şüphe yok ki, bir taraftan Eskimolar, diğer taraftan Bedeviler baş sırayı kaparlardı" (Levi-Strauss 1997, 20).

¹⁴⁸ Genel anlamda prehistorik insana da uyarlanabilecek bir tespit.

her ikisi de insanlığın tecrübesini besler. Bu yüzdendir ki gerçek her zaman kurguda kök salar ve bunun tersi de geçerlidir” (Danesi 2004).

Fakat “hayalin, hayalgücünün ya da mitin temel insani gerçekler olduğunun” kabulü,¹⁵⁰ mücadele edilmesi gereken önyargılar karşısında rızaya dönüşmemelidir. Önyargılarla mücadele, ötekiliği kabul etmek ve bütün halkların saygınlığını tanımak demektir, zira ast ve üst uygarlık diye bir şey yoktur. Bu aynı zamanda, stereotiplerin, karmaşık bir gerçek karşısındaki basitleştirici bakışlar olduğunun da farkında olmak anlamına gelir, çünkü arkeoloji “nüansların karmaşıklığından beslenir” (Danesi 2004). İşte bu şekilde, “prehistorya tevazuu getirir” (Otte 2001, 118).

-300 000 ile -10 000 yılları arasında, avcı-toplayıcı, göçebe *Homo sapiens*, sürekli yeni stratejiler geliştirerek çok çeşitli çevre koşullarına adapte oldu, bunun ardından yerleşik hayata geçmeye başladı, demografik sıçrayışını ve tarım alanlarını genişletmesini tetikleyen de bu oldu. *Homo sapiens*, o andan itibaren yavaş yavaş, farklı bir üretim, sahip olma, temellük etme zihniyeti içinde, doğayla ilişkisini düşünme kapasitesini kaybetmedi mi? Neolitik dönem, insanoglunun gezegeni yağmalamaya başlamasına denk gelmiyor mu? Bugünkü modern insanın kendi türünü tehlikeye attığı ve bunun da farkında olduğu bu kritik zamanlarda, prehistorik insanın çevresiyle ilişkisinde, karşısına çıkan yeni sorunlara bulmak zorunda kaldığı cevaplarda, Paleolitik kayıp cennet klişesine düşmeksizin bir ders bulmak mümkün değil midir?

(Fransızca'dan çeviren: Nihan ÖZYILDIRIM)

¹⁴⁹ Danesi (2004), burada şu esere başvurur: Marc-Antoine Kaeser, *Les lacustres. Archéologie et mythe national* (Lausanne, Presses polytechniques et universitaires romandes, Le savoir suisse, 2004).

¹⁵⁰ Edgar Morin, Cyrulnik ve Morin 2010 içinde, 8.

KAYNAKÇA

- ALPAGUT, B., 2012. "İnsan Evriminde Fosil Kanıtlar", *III. Evrim, Bilim ve Eğitim Sempozyumu, Evrim Sürüyor*, İstanbul, Yazılama Yayınevi: 37-56.
- ARSEBÜK, G., 1995. *İnsan ve Evrim*, İstanbul, Ege Yayınları.
- AUGUSTA, J. et BURIAN, Z., 1962. *Les hommes préhistoriques*, Paris, La Farandole (Çeviri Jeanne Reverseau).
- AYTEK, A. İ. ve Harvati, K., 2016. "The Human Fossil Record from Turkey", in Harvati, K. et Roksandic, M. (yay.), *Paleoanthropology of the Balkans and Anatolia. Human Evolution and its Context*, Dordrecht, Springer: 79-91.
- BEAUNE, S. A. de, 2016. *Qu'est-ce que la Préhistoire?* Paris, Gallimard.
- BEAUNE, S. A. de, 2015 (2008). *L'homme et l'outil*, Paris, CNRS Éditions.
- BLANCKAERT, C., 1993. "Les bases de la civilisation: Lectures de 'L'homme primitif de Louis Figuier (1870)", *Bulletin de la Société préhistorique française* 90/1 (Ocak-Şubat 1993): 31-49.
- BOITARD, P., 1861. *Études antédiluviennes, Paris avant les hommes. L'homme fossile, etc.*, Paris, Passard.
- BOITARD, P., 1838. "L'homme fossile", *Le Magasin Universel* 5 (Nisan 1838): 209-240.
- BON, C., 2018. "Étude paléogénétique des Néandertaliens", in Patou-Mathis ve Depaepe 2018b: 117-121.
- CARLOS, P., 2015. *Le savoir historique à l'épreuve des représentations sociales: l'exemple de la préhistoire et de Cro-Magnon chez les élèves de cycle 3*, yayınlamamış Cergy-Pontoise Üniversitesi Doktora Tezi.
- CARRIÈRE, J.-C., 1992. *La Controverse de Valladolid*, Paris, Pocket.
- CHARLIER, P., 2018. "Néandertal a-t-il inventé la métaphysique?", in Patou-Mathis ve Depaepe 2018b: 104-105.
- CHILDE, V. G., 1936. *Man Makes Himself*, London, Watts & Co.
- CHILDE, V. G., 1925. *The Dawn of European Civilisation*, London, K. Paul, Trench, Trubner & Co.; New York, A.A. Knopf.
- CLEUZIQU, H. de, 1887. *La création de l'homme et les premiers âges de l'humanité*, Paris, C. Marpon et E. Flammarion.
- CONDORCET, N. de, 1795. *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain*, Paris, Agasse.
- COPPENS, Y., 2018. *Origines de l'homme, origines d'un homme. Mémoire*, Paris, Odile Jacob.
- COPPENS, Y., 2014a. *Pré-ludes, Autour de l'homme préhistorique*, Paris, Odile Jacob.
- COPPENS, Y., 2014b. *Pré-textes, L'homme préhistorique en morceaux*, Paris, Odile Jacob.
- COPPENS, Y., 2001 (1988). *Pré-ambules, Les premiers pas de l'homme*, Paris, Odile Jacob.
- CYRULNIK, B. ve MORIN, E., 2010. *Dialogue sur la nature humaine*, La Tour-D'aigues, Éditions de l'Aube.
- DANESI, M., 2004. "Les lacustres: De l'eau du mythe à la science des origines", *Domaine public* 1598, 2 Nisan 2004: 7.
- DARWIN, C., 1871. *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex*, London, John Murray.
- DARWIN, C., 1859. *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or The Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*, London, John Murray.
- DELAPORTE, A., 2008. *Le mythe de l'Âge d'Or. États, Histoire(s) et Géographie(s) de l'Âge d'Or*, Grez-sur-Loing, Pardès.
- DELLUC, G., 2011. "Histoires d'os au paléolithique", *La Lettre de l'Adamap* 21 (20.03.2011): 37-49.
- DEPAEPE, P., 2018. "Des cultures lithiques diversifiées", in Patou-Mathis et Depaepe 2018b: 123-129.
- DESCOLA, P., 2005. *Par-delà nature et culture*, Paris, Gallimard.

- DİNÇER, B., 2016. "The Lower Paleolithic in Turkey : Anatolia and Hominin Dispersals out of Africa Running here : Lower Paleolithic in Turkey", in Harvati, K. et Roksandic, M. (yay.), *Paleoanthropology of the Balkans and Anatolia. Human Evolution and its Context*, Dordrecht, Springer: 213-228.
- DURAND, A.-A., 2018. "À partir du 1er août, la Terre vit à crédit : à quoi correspond cette date?", *Le Monde* 31.07.2018,
URL: https://www.lemonde.fr/les-decodeurs/article/2018/07/31/depuis-le-1er-aout-la-terre-vit-a-credit-a-quoi-correspond-cette-date_5337791_4355770.html.
- FABRE, M., 2006. "La controverse de Valladolid ou la problématique de l'altérité", *Le Télémaque* 2006/1 (n° 29): 7-16,
URL: <https://www.cairn.info/revue-le-telemaque-2006-1-page-7.htm>
- FIGUIER, L., 1870. *L'Homme primitif: tableau de la nature*, Paris, Hachette.
- GODON, M. 2014. "Chroniques préhistoriques – Capri la Menace", *Le petit journal* (Istanbul), publié le 26.02.2014, mis à jour le 06.01.2018, URL: <https://lepetitjournal.com/chroniques-prehistoriques-capri-la-menace-207952>
- GRIMAUD-HERVÉ, D., 2018. "Les Néandertaliens et les autres", in Patou-Mathis ve Depaepe 2018b: 132-134.
- HARARI, Y. N., 2015. *Sapiens: Une brève histoire de l'humanité*, Paris, Albin Michel (Çeviri Pierre-Emmanuel Dauzat).
- HOWEL, F.C. et Edey, M., 1965. *Early Man*, New York, Time-Life Books.
- HUREL, A., 2018. "Comment se fait une réputation", in Patou-Mathis ve Depaepe 2018b: 151-159.
- HUREL, A., 2013. "Les peintures préhistoriques de la grotte d'Altamira à Santillane (Espagne)", *Bibnum*, Sciences humaines et sociales, URL: <http://bibnum.revues.org/709> (erişim tarihi 13.09.2018).
- JACQUARD, A., 1978. *Éloge de la différence. La génétique et les hommes*, Paris, Seuil.
- JACQUARD, A. et LACARRIÈRE, J., 1994. *Sciences et croyances*, Paris Écriture.
- JAUBERT, J., 2018. "Symbolique néandertalienne : sépultures, parures, objets insolites", in Patou-Mathis ve Depaepe 2018b: 95-103.
- LEROI-GOURHAN, A., 1964. *Le geste et la parole. I. Technique et langage*, Paris, Albin Michel.
- LEVI-STRAUSS, C., 1997 (1985) : *İrk ve Tarih*, İstanbul, Metis Yayınları (çev: Haldun Bayrı, Reha Erdem, Arzu Oyacıoğlu, Işık Ergüden).
- LEWIS, R., 1990 (1960). *Pourquoi j'ai mangé mon père*, Paris, Acte Sud (traduction Vercors et Rita Barisse).
- L'HÉRITIER, F., 2010 (2005). *Hommes, femmes: la construction de la différence*, Paris, Le Pommier.
- LUBBOCK, J., 1865. *Prehistoric Times: As Illustrated by Ancient Remains, and the Manners and Customs of Modern Savages*, London, Williams and Norgate.
- MALSON, L., 1983 (1964). *Les Enfants sauvages*, Paris, 10/18.
- MAUREILLE, B., 2018. "Phylogénèse et lignée néandertalienne", in Patou-Mathis ve Depaepe 2018b: 109-114.
- MONTAIGNE, M. de, 1969 (1595). *Essais 1*, Paris, GF Flammarion.
- MONTESQUIEU, 1964 (1721). *Lettres persanes*, Paris, GF Flammarion.
- MORGAN, L. H., 1877. *Ancient Society. Or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery Through Barbarism to Civilization*, New York, Henry Holt and Company.
- MORIN, E., 2016 (1973). *Le paradigme perdu: la nature humaine*, Paris, Seuil.
- OTTE, M., 2018. *L'audace de Sapiens. Comment l'humanité s'est constituée*, Paris, Odile Jacob.
- OTTE, M., 2001. *Les origines de la pensée. Archéologie de la conscience*, Sprimont, Mardaga.
- PATOU-MATHIS, M., 2018. "Regards d'artistes", in Patou-Mathis ve Depaepe 2018b: 161-176.
- PATOU-MATHIS, M., 2013. *Préhistoire de la Violence et de la Guerre*, Paris, Odile Jacob.

- PATOU-MATHIS, M., 2011. *Le Sauvage et le Préhistorique, miroir de l'Homme occidental*, Paris, Odile Jacob.
- PATOU-MATHIS, M. ve DEPAEPE, P., 2018a. "Les Néandertaliens ont-ils réellement disparus?", in Patou-Mathis et Depaepe 2018b: 141-145.
- PATOU-MATHIS, M. ve DEPAEPE, P., 2018b. (yay.), *Néandertal*, Paris, Gallimard, 2018.
- PICK, P., 2016. *Premiers hommes*, Paris, Flammarion.
- PICK, P., 2015. *Le retour de Madame Néandertal. Comment être sapiens?* Paris, Odile Jacob.
- PICQ, P., 2014. "Homo et la fin des certitudes", *Communications* 95, Les incertitudes: 19-30;
URL: https://www.persee.fr/doc/comm_0588-8018_2014_num_95_1_2742.
- POPELARD, A., 2013. "Jean Itard (1774-1838) et Victor, l'enfant sauvage de l'Aveyron", *Le Monde diplomatique*, Manière de voir 131, Ekim-Kasım 2013,
URL : <https://www.monde-diplomatique.fr/mav/131/POPELARD/54353>.
- Rédaction S&V, 2018. "1er août 2018: Jour du dépassement des ressources de notre planète", *Sciences et Vie* 01.08.2018, URL: <https://www.science-et-vie.com/nature-et-enviro/1er-aout-2018-jour-du-depassement-des-ressources-de-notre-planete-42057>.
- ROUSSOT, A., 1990. "Les premières découvertes d'art pariétal", *Paléo*. N. 1, 1990, *Une histoire de la préhistoire en Aquitaine* 34-35. URL https://www.persee.fr/doc/pal_1145-3370_1990_hos_1_1_1415
- SEMONSUT, P., 2018. "Néandertal, de la légende noire à la légende dorée", *Hominidés.com*, URL: <https://www.hominides.com/html/prehistoire/Neandertal-legende.php>,
- SEVİM-EROL, A., ÖZDEMİR, S. ve YAVUZ, A. Y., 2014. "Antropoloji Bilimi ve Türkiye'de Gelişimi", in Çınardalı-Karaaslan, N., Aykurt, A., Kolankaya-Bostancı, N. et Erbil, Y. E. (yay.), *Anadolu Kültürlerine Bir Bakış/Some Observations on Anatolian Cultures. Armağan Erkanal'a Armağan/Compiled in Honor of Armağan Erkanal*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları : 343-354.
- TESTART, A., 2012. *Avant l'histoire. L'évolution des sociétés, de Lascaux à Carnac*, Paris, Gallimard.
- VERDO, Y., 2015. "7 millions d'années d'évolution du cerveau", *Les Échos*, 12.10.2015, URL: <https://www.lesechos.fr/12/10/2015/LesEchos/22042-041-ECH-7-millions-d-annees-d-evolution-du-cerveau.htm> (erimiş tarihi 10.08.2018).
- VERNA, C., 2018. "À quoi ressemblait-il...? ... Un cousin costaud à grosse tête!", in Patou-Mathis ve Depaepe 2018b: 67-78.
- VOISIN, J.-L., 2018. "Qu'est-ce qu'une espèce?", in Patou-Mathis ve Depaepe 2018b: 115.
- WOLF, J., 1977. *L'Encyclopédie des hommes de la préhistoire*, Paris, Messidor/La Farandole (Çeviri Jean-Charles Guillien).

